

88
X-24

ДЕНИ КОРНЕИ

Сүз узлаган кимоб

ИҚРОРЛИК - МАҒЛУБИАТ ЭМАС

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество преданных
вдач

8.11.21
26.11.21
10.12.21
31.10.22

Дейл КАРНЕТИ

Shouqor

ИҚРОРЛИК - МАЎЛУБИЯТ ЭМАС

Сиз излаган китоб

"Агар бу китоб сизга ҳеч қандай кўмак бермаса, уни
дуч келган томонга улоқтириб юборинг!"

Дейл Карнеги

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAHSUS TALIM VAZIRLIGI
TOSHIKENT VILOYATI SHIRSHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAHSUS TALIM VAZIRLIGI
TOSHIKENT VILOYATI SHIRSHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

«SAN'AT JURNALI»
Тошкент - 2009

МУҚАДДИМА

Кўришлик ҳаётининг асосий қисmini ишхонада ўтказишни ҳеч ўйлаб кўрганмисиз?

Иш даврида бажарган юмушлари натижаларидан қониқиб хушқайфит бахш этганидек, аксинча, ноқулайлик, дисениншлар рўй берганидаги диққатбозлик, эриниш ва ҳатто бунинг оқибатида пайдо бўлувчи уз-луксиз ҳорғинлик каби таъсиротлар инсонларнинг ўз киб-хунаридаги нисбатан муносабатлари қай даражада экинчи даражада олади.

Дейл Карнеги томонидан ташқил этилган ўқув маш-кулотлари ва унинг турмуш саҳифаларидан олиб ёзил-ган китоб-қўлланмаларини мутолаа қилар экансиз, ба-жаритган ишларингиздан қониқишни, ҳаётини завқ-шавқ олинини ўргатасиз. Яна шунини очиқ-равшан эътироф этиш лозимки, ҳаёт муаммолари гирдобидида қолган кўлаб ки-шинлар, умидсизлик, хастаҳоллик исканжасига тушиб қолган инсонлар Карнеги асарларини ўқиб моҳиятига етмай, ўзларида 70-80 фоиз енгиллик ҳис қилганликла-рини мамнуният ила қайд этмоқдалар. Ўтмишдаги йўл қўллан хатою нуқсонлари, мағлубияти ва омадсизлик са-бабларини ўзлари мардона таҳлил қилган ҳолда, ҳаёт-турмуш тарзини қайта мутлақо ўзгартириб фароғат-осо-нинишликка эришмоқдалар.

Сиз Д.Карнеги асарлари саҳифаларини varaқлар экан-сиз, инсон ақл-заковатининг ҳали кашф қилинмаган бе-қисоиб сир-асрорлари мавжудлигини кўрасиз. Бардош, из-ланиш, ноумид бўлмаслик, интилиш, самимий муомала-мулоқотлар, бағрикенглик, мардлик каби эзгу туйғу ва фикрлар қамолот пиллапокси эканини яна бир қара-кис қилсиз.

Ушбу асар чиндан ҳам сиздаги яшириниб ётган жўш-қин истеъдод ва имкониятларингизни, куч-қувватларин-гизни, нималарга қодир эканингизни бирма-бир кўраса-

Мана, Дейл Карнегининг навбатдаги китоби кўлин-гизда! Уни ўқиб чиқар экансиз, ўзингиз учун тўғри йўлни тошандек бўласиз тўғи. Дарҳақиқат, Карнеги китоблари-даги моҳиятта чуқур эътибор қаратсак, ҳаётимиздаги муаммолар илҳизини ва ечимини кўрамиз.

Бундай имкониятдан фойдаланинг, азиз ўқувчилар ва ён-атрофингиздаги муаммоларга кўмилиб ётган бечора-ларга ҳам тавсия қилинг, катта савобга қоласиз! Қола-верса, муаллифнинг "Агар бу китоб сизга ҳеч қандай кўмак бермаса, уни дуч келган томонга улоқтириб юбо-ринг!" деган сўзлари маънисига ҳам тушуниб етгандек бўласиз.

Таржимон: Хайрулла Қосим Элтурк
Нашрга тайёрловчи: Акмал Нахмидинов

88.5

К24

Карнеги, Дейл.

Иқролик - мағлубият эмас : Сиз излаган китоб/ Дейл Карнеги;
тарж. Хайрулла Қосим Элтурк. Тошкент: «San'at jupali», 2009.
60 б.

№ 441-2979/2009.

ISBN 978-99-43-322-71-4

ББК 88.5

Д.Карнеги, Иқролик - мағлубият эмас,
«San'at jupali», Тошкент - 2009 й.

тиб беради, илҳомлантиради, руҳиятингизга ажиб бир заву бағишлайди.

Сиз бу китобларни қайта-қайта ўқиш билан ички имкониятларингиз жуда кенг эканидан қувониб кетасиз. Эртанги кунингизга бутунги осойишта, сермахсул, нурафшон кун оstonасидан умид билан қадам ташлаб ўтасиз.

Мутаржсим

ДЕЙЛ КАРНЕТИ ҲАҚИДА АМЕРИКА НАШРИЁТИ

... Дейл Карнет илк бор ўз тугруҳидати тингловчилар олдиди 1912 йил 22 октябрда мавзуа қилган. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмасдан унинг машғулотларига қизиқиш ортиб, иштирокчилар кўтайди. Курс эътибор қозона бошлади. Бошқача ифодалаганимизда, кечки мактаб маъмурияти дастлабки ойларида Карнетнинг ҳар бир машғулоти учун зўрға икки доллардан ҳақ-маош беришга рози бўлган, кейин эса ўттиз доллардан тўлай бошлади. Шу тариқа бу курс тез орада шуҳрат қозонди.

Машғулотларида ишлаб чиқариш бошқарувчилари, савдо ходимлари, ўз ҳаёт йўлини белгилай олмаётган омадсиз кишилар ва ҳатто уй бекаларигача иштирок эта бошлашди.

1933 йилда "Саймон энд Шустер" нашриёти бошқарувчиси Леон Шимкин Нью-Йоркда Карнетни курсининг нотқилик, одамлар билан ўзаро муомала, муносабат ўрнатил, саломатликни асраш, муаммолар ечимини ҳал қилиш каби ўқув дастуридаги бир неча йўналишлар билан танишиб чиқди. Ва... йиллар давомида тўпланган тажриба, машғулот мавзулари матнларини тартибга солиб, китоб ҳолига келтириш борасида Карнетни билан маслаҳат қилди.

12 ноябр 1936 йилда "Дўстларини ва инсонларга таъсир ўрнатган билим" номида китоб босилиб чиқди. Шу тариқа Карнет номи ҳар бир хонадонда, кўпчилик мамлакатларида машҳур бўлиб кетди. Қисқа вақтда китоб алади бир миллион нусхадан ошди. Ўша вақтдаёқ ун тўрт тилга таржима қилинди. Ҳатто "Нью-Йорк таймс" газетаси таъсис этган рефкат бўйича китоб учун кўп йиллаб навбатда турилган...

* * *

... 30-йил январининг совуқ оқшомларидан бирида Нью-Йоркдаги "Пенсильвания" меҳмонхонасининг раҳс майжон (зал) икки ярим минг эркак ва аёл билан тўлди. Кеч соат елликка яқин эса бўш ўрин тутул тик туриш учун қам жой қолмаганди. Бир ярим соат оёқда туриб йиғинда қаттиқлиш осонмас. Ўшанда нима гап бўлганди? Бирор машҳур артист ёки актёр билан учрашув бормиди? Йўқ, демак бу одамлар Нью-Йоркда чиқадиган "Сан" газетасидан эълонини ўқиб, бу ерга келишганди. Эълонда қуйидагилар ёзилган: "Ўз даромадларингизни оширинг".

*Бурро сўзлашни ўрганинг;

*Раҳбарлик даражасига кўтарилганга тайёрганинг.

Бир қаратганда, эски гапдан фарқи йўқ, тўғрими? Тўғри. Аммо инсониятимиз-йўқми, бу воқеа шаҳарда катта шов-шувга етдиб бўлди. Ахир, ишдан чарчаб келиб, уйда дам олиш ўрнига "Пенсильвания" меҳмонхонасига келишнинг ўзи бирор маъно англатмайдими? Ваҳоланки, бу ерга таъриф булоранларнинг кўпчилиги жамиятда ўз ўрнига эга бўлган йирик ишбилармон-тадбиркорлар, раҳбарлар, бошқача айтганда, камиди йилига ўн мингдан эллик минг долларгача даромад оладиган шахслар эдилар.

Бу ерга йиғилган эркак ва аёллар Карнетни институтни тақлиф қилган дастурлар билан танишишга мушток келишлар эди.

Курслар очилгандан бошлаб қарийб йилгирма йил ўтган, унинг илк тингловчилари энгилликда Америкадаги энг машхур саноатчилар, банкирлар, савдогарлар, турли соҳада ўз бизнесини яратган раҳбарлар бўлиб етишшилди. Улар ўзлари, оилалари, фарзандлари, қариндошлари, дўст-биродарлари, қолаверса, ўз халқининг фаровонлигини, бахт-саодати учун толмай изланиб, ўқиб меҳнат қилдилар. Уларни номма-ном санаб тутатиш қийин.

Миссури штатида туғилиб, воля етган бу тиришқоқ болакай ҳаётининг оз-мунча иссиқ-совуғини, сийлов ва зарбаларини тортмаган. Ўқиб, изланиш, саёр-тоқат ва темирдек мустаҳкам ирода унга ўлмас муваффақият келтирди.

Карнети қаламита мансуб китоблар инсонга самимий дўст, доно маслаҳатчи, қўли енгил шифокор, меҳрибон зёл, энг яқин ҳамкордек сизга куч-қувват, жасорат, ишонч ва мардлик, қувонч ва тасалли бағишлайди.

* * *

... Жон Рокфеллер ўз фаолиятининг кучайган пайтида Мэтью Брашга шундай деган экан: "Инсонлар билан муомала қила билиш маъласи ҳам худди қандайки кофета ўхшаш сотиб олинини мумкин бўлган товарнинг айнан ўзидир. Мен ҳамма нарсадан ҳам кўра ана шу МАЛКАА учун ҳақ тўлайман".

... Иқтидоримизни тарбиялаб, камолотга етказувчи барча воситалар ҳаммаша зарур.

"Сиз нима билан шуғулланасиз? Касбингиз нима? Маблумотингиз-чи? Бўш вақтингизни қандай ўтказасиз? Даромадингиз қанча? Нималарга қизиқасиз? Қандай муаммоларингиз бор? Кўпроқ қайси соҳани билиш ёки ўрганишни хоҳлайсиз?" каби саволлар туфайли кўп ижтимоий-иқтисодий эҳтиёжлар яққол кўзга ташланади.

... Қўлингиздаги китоб йиллар давомида йиғилган ҳужжат ва тажрибалар, суҳбатлар асосида вужудга келди.

Кўнрач айвон, худди чақалоқдек йиллар давомида воқо бўлди. Мана энди у сизнинг қўлингизда. Ҳар бир даврани эътибор билан ўқиб чиқишингизни сўраймиз. Ҳар қандай китоб сизга муносиб ҳамроҳ ва руҳий мададкор бўлишига ишонаман.

Дейл Карнеги

МАШХУРЛИКНИНГ ҚИСҚА ЙўЛИ

Шимоллий Каролинадан Эдит Олверд хоним мента шундай хат йўллабди: "Болалигимданок феълимда тортинчоқлик ва инжиқлик мавжуд эди. Менинг онам эски урф-одатларни қадрловчи, қаттиққўл аёл эдилар. Қийинчи борисида ҳам ўз нуқтаи назарига эга бўлиб, мени абабга ўз қарашлари асосида қийинтирардилар. Мен кўнрачлар оқномларга, турли тадбирларга мутлақо бормасдим. Мақтабда ҳам ҳеч кимга қўшилмасдим. Тоza қавола сайр қилиш, спорт билан шуғулланиш тўғрисида мен етилмади. Ёшимга нисбатан вазним ҳам мутаносиб эмаслигини айтмасам ҳам бўлади. Ана шундай феъл-автор, ҳуусеитлар билан ўзимдан каттагина кишига турмушга чиқдим. Янада ташвишларим кўпайди. Эримнинг кўнрачлари ҳамма билан чиқишиб кетоладиган, паст-башинини ажратадиган кишилар эди. Мен улардек бўлишни хоҳласам-да, аралашиб, қўшилиб кетолмасдим. Ал-пекандай ташвишлар мени доим иккилантириб турарди. Кўнрачим турли давра, суҳбатларга мени тортишган сари ўжар инжиқликларим ҳадидан ўтарди. Шу алфозда алоқилишиб, сиздан-салга зарда қилиш одат тусига кўриб қолди. Таинишларимдан ўзимни олиб қочардим. Ҳоват шунга етиб келдики, эшик ногоҳ тақиллаб ёки кўнрақ чалиниб қолса, аввалига кўркув босади, кейин жўлим чиқарди. Хуллас, ўзимни омадсиз, акка

ҳис қилардим. Мендаги бу ғайритабиий ҳолатларни эрим пайқаб қолишидан, айниқса, хавотирда эдим. Шунинг учун ҳам жамоатчилик жойларида, меҳмондорчиликка, тақдиф қилинган тадбирларга турмуш ўртоғим билан бора-эканман, таниш-билишлар, атрофдагилар билан ямада тибассум, зўраки кулгулар ичра ўзимни тутинишга мажбур қилардим. Бошқачароқ ифодаласак, рол ўйнашдан ўзга зорам йўқ эди. Бундай вазиятда мен учун ҳаётнинг қизини қолмаганди. Ишонинг, баъзан ўзимни ўзим ўлдирини ҳақида ўйлаб қолардим".

Азиз китобхон! Бу бахтсиз аёлга қандай кўмаклашган бўлардингиз? Уни қандай ўзгартириш мумкин эди? Уни тасодифий танбех ўзгартириб юборган эди. Ҳа, шундай! "Ўсатдан менга айтилган бир оғиз сўз ҳаётимни бутунлай ўзгартириб юборди, - дея хатни давом этади Эди хоним. - Танишларимиздан бири ўз болаларини қандай тарбиялагани ҳақида сўзлаб қолди. "Мен ҳар қандай вазиятда ҳам болалардан ўзларини эркин тутинишларини, тортинмасдан бор гапни айтишни талаб қилардим". Унинг бу сўзлари мени анча ўйлантириб қўйди. "Ҳар қандай вазиятда ҳам ўзини эркин тутиниш, тортинмаслик" ҳаётимда мен эшитган ажойиб танбех эди. Мен бир кечада ўзгардим-қолдим, десам, ишонаверинг.

Мен ўзимни эмас, ўзгаларнинг ролини ўйнаётганимни тушуниб етдим. Ўзимни эркин тутинишга, тортинчоқликни бас қилишга интилдим. Ўз шахсиятимни шакллантиришга, имкониётларимни ҳаракатга келтиришга, одамлар билан яқиндан муносабатга киришишга бел боладим. Аста-секин кийим ва рангларни фарқлаш, муносиб ва замонавий кийиниш сирлари билан танишдим. Бу орада янги дўст-дўстоналарим ҳам кўпайиб борди. Мен жамоат ишларида шўнғиб кетдим. Илк бор жамоатчилик йиғилишида матбуза қилишга тўғри келганда қанчалар чўчиганим, ҳажжонланганим ҳамон эсимда. Аста атрофимдагилар билан муносабатим мустаҳкамланиб борди.

Эдининг айтганда, ўзимни кашф қилиш, янги орзу ва имкониётлар сари интилиш, ҳаётдан муносиб завқланиб яшай билиш мен учун осон кечмади.

Ҳозир фаршларимни тарбиялар эканман, ҳар қан-дай вазиятда ҳам ўзлари билан ўзлари бўлишлари, эркин қадим танишларига имкониёт яратман. Ўз бошим-дан ўтган аччиқ тажрибадар мени ана шундай ҳулосага келишга даъват этади".

***

Илрик нефт компанияси кадрлар бўлими раҳбари Поля Нейтговдан уларга ишга киришга келган кишиларнинг қатъий имиддан иборатлигини сўрадим. Ундан бу ҳақда сўраганимнинг боиси бор. Ахир, Бойнтон 60 минг иш имкониётини киши билан суҳбатлашиб, ҳатто "Иш топини-нинг олти усули" номли китоб ҳам ёзганди. Унинг фик-рини, ишга кирмоқчи бўлганларнинг камчилиги ўз шах-сини ҳаракатига, фикрига эга бўлмаганидандир. Улар сўрал-ган нарсаларга эркин, ўзларини тутиб олган ҳолда жавоб бериши ўзини қайсатга кераксиз (ёлгон) сўзларни тапи-риришди. Худди сизни ишонади, деб ўйлайди. Бундай-лар адолатсиз бўлади. Сохта чақа тангадан фарқи йўқ.

Грековий чинтафурушининг қизи ҳам ўз бошидан ач-чиқ тажрибани ўтказгандардан. Унинг келажакдаги ор-зун кўнишчи бўлиш эди. Аммо... ташқи кўринишдаги нуқсонлар унинг орзусини ушатишга халал бераётган-дек эди. Яъни, оғзи жуздам катта, бунинг устига юқори-данги тишлари лабини туртиб чиқиб туради. Нью-Жерси-данги келувчи ўтказилган кўрикда бу қиз илк бор кўшиқ айтди. У саҳнада ўзини "мафункор" қилиб кўрсатиш нақаровида сўйлоқ тишларини лаби билан яшириб жил-майишга ҳаракат қиларди. Ўз ҳолича, эркин ҳаракати кўриниболди. Сутэйлик сезилиб туради. Унинг бахти-га келгани таъриф буюрганлардан бири кўшигини тинг-

лаб, таланти борлигини фахмлади. Айни вақтда ўзини эркин тута олмаётганини ҳам сезиб қолди-да, очинган очик қизга танбех берди: "Овозинг, ижро этишинг жуфта яхши. Бироқ сўйлоқ тишларингни яшириш учун овозини катта очмай, лабингни қимтиб ўзингга-ўзинг ҳаллоқит берипсан, оғиз ва тишиндан, лабингдан хижолат тортма. Ўзингни озод қўйиб, баралла ижро қил. Шунда ташқи нуқсонларинг ҳам ўзингга ярашиб, очилиб кетасан. Сен лабингни, тишингни эмас, томошабинини ўйна".

Қиз кейинги чиқишларида юқоридати кўрсатмаларга амал қилди. Ўзини бор бўйича қўйиб қўшиқ айтди. Чиндан ҳам мўъжиза рўй берди. Тақдир ғилдирати омад томонга айланиб кетди. Бу хонанда кейинчалик машҳур бўлиб, кино ва радиода юлдузга айланган Кэсс Делли эди! У юқоридати доно маслаҳатларга риоя қилиб, сўйлоқ тишини унутди ва ўзини ўзи кашф этди.

Ҳаммага таниқли Уильям Жеймс ўз ўрнини ҳаётдан топа олмаётган кишилар ҳақида шундай дейди: "Ўртача одамларда интеллектуал қобилият бор-йўғи ўн фонтанга ривожланади, холос. Ҳар бир шахс қандай бўлиши лозимлиги ҳақида энгилгина ўйлай бошлашмиз. Кўпчилиги ўз ички ва ташқи қобилиятларидан беҳабар рафатда ётибди. Биз жисмоний, ақлий имкониятларимизни тўла сифарбар қилишда нўноқлик қилиб турибмиз. Ваҳоланки, ҳар бир инсон табиий ва ҳатто тузма даражада истеъдод эгасидир. Афсуски, кўп ҳолларда тортинчоқлик, ялқовлик, ўзгалар зугуми, кўролмаслик, бахиллик каби иллатлар соясида даҳо салоҳиятлар заифлигича қолиб кетмоқда".

Аллоҳ инъом этган беназир неъмат - қобилият, шуҳасиз, сизда, менда ва ҳамма-ҳаммада барқ уриб турибди. Гапларимга ишонинг, биз ўзимиздати иккиланиш, гумон, ташвиш ва беғамликни, бепарволикни, ноумидликни, кўроқоқлик ва журутсизликни дадил енгисак, жисмоний ва руҳий оламинизда жуфта катта ўзгариш пайдо бўлаётганини сезамиз. Бу ўзгариш бизга куч-ғайрат, битмас-тутанмас ил-

ҳом беришидир. Оруҳимиздати эзу мақсадлар сари аниқ ва дадил етиб оламиз.

Бизнингда туғилган мен сизга айтаётган гаплар бу ёруғ оламда ингиллик ҳисобланмайди. Инсоният дунёга кела боқилгандан бери инсон бўлиб туғилади, бошқача бўлиб эмас! Ҳа, айнан айтадиган бўлсак, ўзгалар қандай туғилган бўлса, сиз ҳам шундай туғилгансиз. Фақат бир нарсата эҳсоний эътибор беринг: сиз дунёда ягона нухсхадати инсонингиз! Қиматлир ўхшаш эмас! Сизнинг жисмоний, руҳий туғилганингиз, қиёфа ва феъл-атворингиз айнан ўзинингиз тегиниш. Ҳеч ким сизга ўхшамайди ва сиз ҳам ҳеч кимга ўхшамайсиз. Энди тушундингизми? Шу маънода сиз бу ёруғ оламда яккаю ягонасиз, асло буни унутманг!

Ўтган ва келгуси асрларда ҳам ҳеч ким сизни тақдордан оқмайди. Генетиканинг тасдиқлашича, 23 оталик ва 23 аналик хромосома (насл давомийлиги) орқали кишилар қандай бўлсалар, шундай туғилдилар.

Ана шу 46 хромософера орқали боболаримиздан юзлаб қондан қонга ўтиб насл сифатида етиб келасиз. Ҳатто сизнинг ота-онангиз бир-бирларини учратиб, турмуш кўрган бўлсалар-да, сиздек инсоннинг туғилиши 300 000 йиллардан бир имконият, холос!

Бошқача айтилган бўлсак, сизнинг 300 000 миллион ака-ука, опа-сингилларингиз бўлганда ҳам улар сиз эмас, сиз - ягона ўзингиздирсиз! Буни шунчаки фарз деб ўйласангиз, катта хато қиласиз, бу илмий жиҳатдан ақолиданган дегилдир. Бордию бу ҳақда кенгроқ маълумот олишни хоҳласангиз, Абрам Шейнфелднинг бу ҳақдаги "Ҳақ ва насл" номли китобини ўқиб чиқинг.

Ҳар бир киши ўзини ўзи топиб олиши лозимлиги ҳақида ёруғар эканман, ўз бошимдан ҳам аччиққина воқеа-ҳодисалар ўтган. Улардан бирини ҳавола қиламан: Миссури университетидан илк дафъа Нью-Йоркка келиб, Америка драма санъати академиясига ўқишга кирдим. Келадиганлиги мақсадим актёр бўлиш эди. Негаки, барча за-

монларда ва халқларда машхур актёр бўлиш борасида калламга бир фикр ўрнашиб қолганди. Бу фикр бора бора ноёб бир ғоёга айланганди. Ҳозиргача нега бундай қарорга келганимни англай олмайдим. Давримизнинг иттифоқли ва доврқўли санъаткорлари Жон Дрю, Уолтер Хемлинг, Отис Скинвер ва бошқалардаги актёрлик маҳоратларининг зўр хусусиятларини ўзимда мужассамлаштириш - шу тариха санъат оламининг шохсупасига кўтарилишни ният қилгандим. Қанчалар нодон эканимни кеч англадим. Негонки, мен умримнинг кўп йилларини ўзгаларга тақдир қилиш билан ўтказиб юборгандим. Мен ҳеч қачон ўзгаларни эмас, ўзлимни намоёйиш қилишим зарурлигини тушушгани бўлсам-да, афсуски, кўзим ҳали очилмаган экан. Ҳаётимда бир неча бор бундай хатоларга йўл қўйдим. Ёлпигизда бўлса, аввалги лавҳалардан бирда машхур адиб-ёзувчи бўлиш мақсадида Европада кўчиб бориб, у ерда икки йил яшаганимни, бу вақтда катта меҳнатим эвазига роман ёзишимни баён қилгандим. Китобим напирёт бадийи келганимда каттиқ танқидга учраб, дабдала бўлгандим. Ҳаммадан ҳам "Асар муаллифи ёзувчилик иқтидоридан жудада йироқ", дейилган тақризнома жон-жонимдан ўтиб кетганди.

Самарасиз ўтган икки йиллик умримга алвидо айтиб, катталар ва ёшлар учун кечки мактабларда курс ташиқи қилишга киришгандим. Бунда мен тингловчиларга нотиклик санъати соҳаси бўйича машгулотлар ўтказишнинг режалаштирган эдим. Мақсад - кичиларни ҳозиржавоб бўлишга, фикрларини эркин, мантиқли баён қилишга, ишчан мулоқот ўтказишга ўргатиш эди. Ишлаш жараёнида тайёр ўқув қўлланмаларга тавниб фаолият кўрсатиш жудада қимлик қилишнинг сездим. Бу оралиқ - келтикни тўлдирини мақсадида қўлланма китоб ёзмақчи бўлиб, навбатдаги кечирилмас хатога йўл қўйдим. Чунки мен бизнесменлар учун нотиклик соҳасида ёзар эканман, Сукрот, Арасту, Афлотундан тортиб барча улуг даҳоларнинг нотиклик бўйича гўзал асарларидаги кўчирмалар билан китобим-

ни тўлдирган эдим. Бошқача ифодалаганда, ўзга авторларнинг нотиклик тўғрисидаги фикр-туйғулари менинг кўзимдаги бош ғоёга эди... Мен уларнинг фикр-мулоқотларини тўғ ўзимники каби бирлаштириб, "янги" яратгандим. Йил давомида шу ҳақда бош қотириб мақдот қиларканман, кўнглимнинг аллақасерида бир хил-хиллик, қонқимаслик соя ташлаб турарди.

Ўзидаб ишга қилаётганларим ўзгаларнинг тайёр фикр-мулоқотлари эканидан ташқари, ўзини ишбилармон, бизнесчи ҳисоблайдиган кишилар бу китобни ўқиб учун нағдларини беҳуда ўтказмасликларини фаҳмлаб турардим. Ўйлевларим, ўзлимга ғалаён қила бошлади. Қалбим қайрилди "Сен Дейл Карнегинингча қолишинг келмиш" деган нидо эшитиларди. Бир йиллик меҳнатим "ақсул"ни ахлатдунга улоқтирдим!

Йиллар ўтди. Машхур давлат арбоблари, сиёсатдонлар, инноватива холиқлари, йирик компаниялар бошлиқлари-нинг маърузи матнлари билан танишдим. Ўш тажрибадор тингловчилар билан олиб боришган мулоқотлар таъсирида мутовлоқ ўзгача бир қўлланма вужудга келди.

Кулашчилар, ҳулосалар, ўқитиш маҳорати нотиклик сифатини келт, тушунарли ифодадашда қўл келди. Мен янада Уолтер Рэйлининг кўрсатмаларига оғинмай амал қилгандим. Рэйли Оксфорд университетига инглиз адабияти профессори (1904 йил) эди. Унинг қўлидаги сўзлари ҳар бир ижодкор учун жиддий ва виждоний мезон бўлиб қолганини келтир: "Мен Шекспир каби ёзолмасман, аммо ўз китобимни ёла оламан!" Ҳа, ҳар ким ўзи билан қолиши аниқ (Келти келганда айтиш лозимки, кўпшаб ижодкорларнинг асарларида бир-бири билан кеспишадиган фикрлар, "ағом" сўзлар учраб туради! Буни тасодиф деб қўлланган ўш тақдорлаётган "ижодкор" ўзга асардан тасодифлаш (ёки ўғринча "илҳом" ланиб) китоб ёзганини янадаб кўнглини кўтарарди. Бундай "ижодий ёндолиш" ақилнинг ланиши эмас, рақс ва мусиқада ҳам, кўшқичилик-

да ҳам урчиб кетди. Кўчирмачилар - фикр ўғрилари, деёлмайман, уларни аммо моҳир косметика ходими, дегим келади, асло ижодкор эмас... - тарж.)

Мана бу давҳа билан ҳам танишиб, Ирвинг Берлиннинг доно маслаҳатига амал қилинг. Берлин аллақачон шуҳрат чўққисини забт этган паллада Жорж Гершвин билан учрашади. Жорж ўшанда энгигина бастакорликка қадам ташлаган, ҳафтасига 35 доллардан маош олар эди. Берлин ёш чолғувчи салоҳиятини кўриб таъсирланиди ва уни ўзига мусиқа котиби қилиб ишга олишни, маонини уч баробар оширишни таклиф қилади. "Аммо сиз менинг бу таклифимга асло рози бўла кўрманг, - дейди Берлин. - Гап шундаки, менинг таклифимни қабул қилсангиз, эҳтимол, иккинчи навли Берлинга айланиб қоласиз. Борди-ю ўз йўлингизда қатъит билан изланиб давом этсангиз, вақтлар келиб, биринчи даражали Гершвин бўлиб таниласиз". (Мухтасар изоҳ шуки, атар Гершвин Берлиннинг "мусиқий котиб"лика таклифини қабул қилса, у Берлин мусиқа нотасини кўчириш, тузатиш, қоракли жойларга юбориш билан банд бўлиб, мустақил ижод қилиш имкониятидан жудо бўларди. "Иккинчи навли Берлин" ибораси шунга ишора... - тарж.)

Гершвин устознинг беғараз маслаҳатига қулоқ солиди вақтлар ўтиб, чиндан ҳам Американинг донгдор композиторлари сафидан жой олди.

Чарли Чаплин, Уилл Рожерс, Мери Маргарет, Мак Брайд, Жим Отри каби миллионлаб кишилар қаторида каминга ҳам ўз йўлини топиб олгунча осон бўлмаганини ўзимча сизнинг ақлингизга тақийштирмоқчи бўлмоқдам.

Чарли Чаплин энгигина кинога тушишни бошлаган кезларида режиссёр ундан кўпроқ ўзгаларга тақийдан (пародия рол) бажарилишни талаб қилди. Ҳа, у улғу ва машҳур Чаплинга айланинча оғир ижод йўлини боғсиб ўтди ҳамда ўзининг оламшумул салоҳиятини бутун дунёга намойиш этди.

Жим Отри талаффузидати техасча шевадан кутилиш учун ўзини шаҳар тилида гапиришга урди. Ҳатто шу даражада кийинчалик, унинг асли келиб чиқиши Нью-Йоркдан бўлса керек, деб ўйлаш мумкин эди. Аммо унинг бу қадар ёниб-қўйилишига қарамай, ортидан айнан шунинг учун мазах қилишарди. Қўчонки, у шаҳарча олифатарчиликин йиғиштириб, ўз ҳолига, табиийликка қайтгач ва қовбойга кўшиқлар кўйиб бошлагач, ҳаммани ўзига маҳлиё қилди. Кино ва радиога дунё олқишига сазовор санъаткор бўлди.

Сиз ома сайёрамизда янги киши эмасиз ва сиз бу билан қувонингизга тўла ҳақлисиз! Шунини таъкидламоқчиманки, Аллоҳ сизни табиатан қандай дунёга келтирган бўлса, унинг манзур томонларини тақомиллаштиришга қарвот қилинг. Янаам очикроқ айтсак, сиз ўз овозингиз билан кўшиқ айтинг, ўз кўлингиз билан ўзингиз хоҳлаган расмини чизинг! Сиз ҳар қандай ҳолатда қичик бўлса ҳам, ўз боғингизни яратиб, яшнатинг. Сиз ҳар қандай ҳолатда ҳам қичик бўлса-да, ўз чолғу асбобингиз билан қабзини катта оркестрида ижрочилиқ қилинг.

Эвerson "Ўзига ишонинг" бадиасида шундай ёзди: "Инсон руҳиятида шундай бир лаҳза пайдо бўладикки, кўролмаслик бахиликин тугдиради, тақлидчилик суикаси билан биробар, инсон хоҳлайдими-йўқми, у ўзи билан келишишга мажбур. Ўзига берилган ақл-заковат, куч-қувват, табиатга яриша фезл-атвор билан у нималарга қолдир эканини билишни шарт. Аксинча, ўзида бу жараёнларни ҳис қилиб, эниб кўрманинча шахс сифатида шакллана олмайди". Шонир Мудлис Мудлок эса ўз шеврида шундай ёзган экан:

Чўққиди яшнатган қарағай бўлмасанг,
Йонингда тик ўстан дарахтга айлан!
Жонингда етишган дарахтмассан гар,
Бу ҳаётда довқал бута бўлиб қол.
Бута бўлмолмасанг, йўл четин ўтган
Майна сиймосида бахш этгил толей.

Ҳамма ҳам кемага дарға бўлолмас,
Денгизчи бўлмоғи шарт кимдир вале.

Бу ерда барчага етади юмуш,

Ҳар ким ишлар ўз имкони қадар.

Кент йўл бўлолмасанг, майли, сўқмоқ бўл,

Кўшга етмасанг, ой ҳам кифоя!

Ғолибми ё мағлуб - фарқи не, фақат —

Сен кимсан ҳаётда, ўзингни кўрсат!

Сиз ҳаётга муносабатингизни яхшилашга интилар экансиз, ўзингиз учун фаровонлик ва осойишталик яратишнингизни ёдингизда тутинг, бошқаларга тақдир қилманг.

ЎЗИНГИЗНИ ТОПИБ, ЎЗИНГИЗ БИЛАН ҚОЛИНГ!

* * *

Сизга қачонлардир Вашингтондаги конгресс кутубхонасига ташириф этиш насиб қилса, шоир Поулнинг катта ҳарфлар билан ёзилган куйидаги сатрига кўзингиз тушиди: "Осмоннинг биринчи қонунини - тартиб".

Тартиб бизнесда ҳам энг биринчи қонун бўлиши керак. Аслида шундаймикан? Афруски, энг яхши бизнесменларнинг ёзув столида қоғозлар тоғ бўлиб уюлиб ётади. Ҳафтада бу қоғозларда қандай хабар, маълумот борлиги билан асло қизиқмайди. Ишонсангиз, "Янги Орлеан" газетаси ноширларидан бири мента муболағасиз айтишича, котибаси ёзув столини қоғозлардан холи қилиб тартибга келтираётиб, икки йил аввал йўқолиб қолган ёзув машинкасини "топиб" олган!

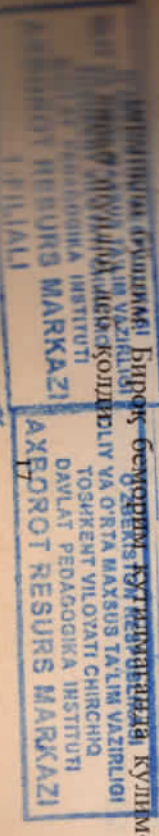
Иш столимизда ҳафтада, ойлаб, йиллаб ётган почта жўнатмалари, жавобсиз хатлар, доклад ва бошқа қоғозлар уюмининг туриши ҳар кунлик кайфиятимизга оғир таъсир қилади. Шундай кезларда тинч вазиятлар, безовталик пайдо бўлади. Булар унчалик кўрқинчли эмас. Энг даҳшатлиси, стол устида оператив ҳал қилиниш лозим бўлган ёш

лар, жавобсиз ётган хатларга кўзимиз тушгандаёқ таъиниётини босим ўзгаради. У ёғига қорак сиқилиши, ошқонни оғирлиги ўзи етиб келади.

Менсаламани университетининг тиббиёт факультети профессори доктор Жон Х.Стоукснинг Америка тиббий колледжлари ассоциацияси курултойида қилган маърузасига "Бемор ҳолатидаги руҳий дард белгилари" сарлавҳаси остида касалликнинг ўн бир кўринишидаги ривожини берилган. Рўйхатнинг биринчи қисмида шундан сўзлар ёзилган: "Инсон доимо нимадир қилишга маъмур эканини ҳар даҳзада сезиб туриши гўё тугатиб буғайилганини ишдай туюлади".

Армонлиги нарсалар туюлаётган ёзув столидаги тартибсизликларни бартараф қилиш "очик зона"га эга бўлишга, яъни оғирлиги ва унумдорлигига, энг муҳими, саломатлигинингга ижобий таъсир этиши, шубҳасиз.

Чингизнинг йирик фирма бошлиғи асаби таранг, бемор ҳолатида танқидли психиатр, доктор Уильям Л.Селлер кузурга кириб келади. Доктор унинг "портлаш" даражасига етиб келганини кўрди. "У одам ўз ҳасратини айта болиётган пайтда, - дейди доктор, - бирдан телефон жиннилоб қолди. Касалхонадан экан. Улар бир масалада ниятсиз сўршиётганди. Стол тортмасидан керакли папкани олганим-да, зарур жавобни бердим. Мен ҳар доим ҳам ёнқол-жавобларни ўрнида ҳал қилишга одатланганман. Телефон тўшатишни энди ўрнига қўйиб, беморга ўтиришни ҳам, яна кўнгиروق бўлиб қолди. Яна шовшинччиликда мисалҳат лозим экан. Керакли жавоб ўрнида айтилган. Шу пайт хонага қадрдонларимдан бири кириб келгани-да, оғир касал келганини, консултация зарурлигини айтди. Йўл-йўриқлар бердим. Қўлим бўшаши билан маъмур олинганини айтдим. У билан хайрлашиб, мени кетган қолган беморимдан уэр сўраб, суҳбатни давом эт-

- Кечирим сўрашингизнинг ҳожати йўқ, доктор. Сиз билан ўтган мана шу қисқа ўн дақиқа давомида мен ўз муаммоларим сабабларини тушуниб етдим. Илҳомга қайтиб, ўз ишларимнинг ҳолатини бир назардан ўтказиш зарурга ўхшайди. Фақат кетишдан аввал бир илтимосим бор, рози бўлсангиз, ёзув столингиз ғаладонларини кўрсатсангиз...

Мен ҳамма ғаладонларни тортиб кўрсатдим.

- Марҳамат қилиб айтсангиз, тугамаган ишлар нимадур, жавоб ёзилмаган корреспондентлар қарди турмишда? - сўради беморим.

- Менда туталланмаган иш, жавоб ёзилмаган хатлар бўлмади, масалани ўрнида ҳал қиламан. Хатларга жавоб бериш, қотибага жавобни оғзаки айтиб ёздиргани, дедим мен".

Орадан олти ҳафта ўтди. Ўша фирма бошлиғи доктор Седлерни ўз офисига таклиф қилди. Бошлиқ ҳам, унинг ёзув столи ҳам мутлақо ўзгарган эди. У ҳамма тортиқларни очиб докторга кўрсатди. Столда тугатилмаган бир доп "ин" кўринмасди.

- Олти ҳафта олдин, доктор, - суҳбатни бошладан бош-
лик, - менинг хонамда учта ёзув столи бор эди. Стол-
ларнинг устидо ичи турди-туман иш қўғозлари, ҳужжат-
лар билан тўлиб-тошиб ётарди. Ишонасизми, нақ бир
вагон қўғозлар уюми чиқариб ташланди. Сизнинг иш у-
дбингиз мени қийнаб келатган барча ташвишлардан
ҳалос қилди. Ниҳоятга етмаган ишлар "тоғ"идан куту-
тач, руҳиятимда, соғлигимда ўзинга хос тетиклик, ишчи-
лик пайдо бўлди, раҳмат сизга, доктор!

АҚШ Олий Судининг собиқ судьяси Чарльз Эванс Хьюз шундай деган экан: "Одамлар ишдаги танг вақтлар туфайли ўлмайдишар. Ўзларини тута билмаётинлар, кучларини беҳуда йўқотадилар ва ноўрин беҳудалик орқали ҳалок бўладилар". Чиндан ҳам мақсадсиз ҳаракат ва йўқотишдан куч-қувват, ҳаёватсизлик, ишда

1. **Ҳаққиқий** олмаслик - ўзининг Ҳаққиқийлигини билдириши мумкин.

***

[illegible]

Кроули кўлга олинганча, полиция комиссари Мапруни бу
ишга Нью-Йорк тарихидан энг хавфли қаллақсар эканини
айтадиган қилди. Бу воқеаларни айтишдан мақсадимиз нима
дони муҳтарам ўкувчиларимизга энди аён бўлади. Комис-
сариини сўнгра қараганда, Кроули бегунох инсонларни ҳеч
қандай асосга эга бўлмаган ҳолда ўлдириб кетаркан.

Ҳали, Кроули ўзини қим деб ҳисоблайди. У полиция-
шиор билан отинар экан, "тегишли" шахсларга хат ёзиб
қондориниша улуғурган. Хатта униин ярасидан томиған қон
каси пийилиб кетган. "Менинг кўксимда толиққан, аммо
ақл имма отор етказмаган пок юратим уриб турибди";
деди билан эди хатда. Унинг мазмунига эътибор берип-
ганини? Наҳоткини, кўлга олинамасидан сал аввал Лонг-
Айленд кучасида машинасини тўхташиб, ўйнаши билан
муштасиниб турганида полициячи келиб қолади ва ҳай-
вадилани сувоҳномасини кўрсатишини талаб қилади.
Полициячи талабига бир офиз ҳам жавоб бермай, Кроу-
ли тушончасини чиқариб, ҳамма ўқни унинг кўксига
соқиллат". Машинадан чиқиб, йиқилагётган полициячи-
нини тушончасини филофидан суэгуриб олиб, ўлган одлам

бу "бейнор юрак" электр-студия қатг этишти хукум этил-
ди. Ушун үчүнги махкум қилинганлар қамоқхонасига кел-

тиришганда "Мени одам ўлдиргани учун жазоланишнинг деб ўйлайсизларми? Мутлақо! Мен ўзимни ҳимоя қилишим учун ўлдирганимми!" деб бақирган.

Кўраёйсизми, ашадий бу ёвуз шахс муҳим фожияларда ўзини мутлақо беғуноҳ деб ҳисобламакда. Бундан аҳмоқона ҳайқириқларни кўп вақтгача баъзи одамлар бўртириб, мардона тус бериб юришди.

Аслини олганда, бундай "оқловлар" барча жиноятчиларга хослар.

Чикагода қонли террорлар ўтказган, гангстерлар тўлисининг энг хавфли аъзоси, жамиятнинг биринчи рақамли душмани ҳисобланган Ал Капон эса ўзини ҳаётда инсоният учун хизмат қилиб, эътироф этилмаган шахс деб билди. "Мен ҳаётимнинг кўп йилларини инсонларга бахт-саодат, хурсандчилик бахш этишга бағишладим. Уларга ҳаминша моддий бериб келдим. Эвазига кўрганам эса фақат хўрлик, ҳақорат ва қувғин бўлди!" Бу "айбнома" Ал Капонга тегишли.

Синг-синг қамоқхонаси бошлиғи Лоуэс билан олиб борган суҳбатларим, ёзишмаларимдан келиб чиқадиган ҳушсизлар шунки, бундай ёвуз жиноятчилар ҳаминша ўз қилинчларини "ноҳақликка" қарши қилинган ҳаракат даражасида тушунтиришга интиладилар. Улар ҳам тўғри сизга ўхшаган кишилар. Гаплашсангиз, нега пўлат сандиқларни буғиб очингани, нима учун одам ўлдиргандарини иложсиз маълум буюриб остида бажаргандай сўзлаб берадилар. Ўзларини ноҳақлик жабрини тортаётган қилиб кўрсата оладилар. Асло гўноҳларини, қабих қилишларини бўйинга олмайдилар. Ўзларик билан ўзларини ҳимоя қиладилар.

Марҳум Жон Уэнемейкер иқроор бўлиб: "Одамларни қўполлик қилиш, жеркиш энг бемаъни феъл эканини ўтган йил аввал тушунгандим. Аллоҳ инсонларга ақлий қобилият берад экан, адолатсизлик қилган, деб оҳ-воҳ чекиш, нолиш фирт ноолонлик. Ҳаммада, шунингдек, шахсан ўзимга тегишли бўлган, ҳамон асабларимни қатқаштиб келадиган хато-камчиликларим тўлиб-тошиб ётгани", дея оқилона ҳулосага келди.

Одамлар тарғиб ноҳақ бўлсалар ҳам, юзта ҳолатдан тўқсон ҳолатида ўзларини айбдор деб ҳисобламайдилар. Бундан аҳволда чорак аср давомида ўз йўлимини топа олмай, кампанияга ҳам кўҳна дунёда кереғичча товон қўйганлардан бириман. Хатолар учун ўзимиздан кўра ўзларимизни ўқитиш енгилроқ кўчармикан-а?! Юқоридан қонлилар атрофида таҳлил қилинганда, афтидан тановалга зўр бериш руҳий маромларни издан чиқариб юборди, шеклиди.

Шунинг учун ҳам танқид ноўрин ва ноқулайки, у одамнинг баёнликка, ўзини оқлашга, очикроқ айтганда, ўнглаб нўмак қайсарлик қилишга олиб боради ва мажбурлайди. Тановал ҳар қандай одамнинг шайн-фурурига ҳақоратдан кўра хўшқўроқ тавсир қилади. Шахсий муносабатларда оқир зарба бериб, руҳий камситилади.

Қарин, немис армиясининг аскарлари шикот ёки танқид қилишга асло руҳсат берилмаган. У бундай арз қилишдан олдин алоқатта бир ухлаб, ҳовуридан тулиши, қизиб кетган инженини совутиб олиши лозим. Аксинча эса, аскарлар жазоланишди. Қолски бу қонда ҳамма табақаларга ҳам тарғиб қилинса эди. Балки шунда ҳаминша ўз фарандларидан норози ота-оналар, бир-бирининг арзимас инжиқ-инжирин билан ҳаловатини йўқотган кўшчилар, эловга айланб кетган рафиқалар, хотинини ҳар лаҳза камситувчи эрига, ўз ҳолиларининг айбонни излаб юрувчи раҳбарлар ва бунга қўлиб "танқидсевар"лар ўзлари ҳақида ҳам бир кўзлаб ўйлаб олишса, ёмон бўлмасди.

Тановал ҳаминша ҳам қўтилган яхши самарани беравермаслиги ҳақида тарихда анчайин мисоллар мавжуд. Теодор Рузвельт ва президент Тафт ўртасидати можаролар шу даражга етдики, республикачилар партияси партиячилар, Будро Вильсонни Оқ уйга олиб келди. Бу воқеанинг асосига назар солсак, 1908 йилги президентлик сайловидан сўнг Рузвельт Оқ уйни тарқ этиб, ўрнига Тафт президент бўлди. Рузвельт Африкага йўлбарс ови-

га жўнаб кетди. У мамлакатга қайтар экан, жўшқин сий феолигини бошлаб юборди.

У амалдаги президент Тафтни консерватизмда айбон танқид қилди. Рузвельт ўз миллий партиясини аяллов ташлашига бир баҳа қолганди. Бу ҳаракатлар орқив Рузвельтнинг учинчи муддатга ўз номзодини президентликка қўйиши турарди. Кейинги сайловларда Тафт ва унинг партиясини Вермонт ва Юта штатларигина қўлаб-қувватлаган, холос.

Нисбатан кучли ва эски партия ҳисобланган республикачилар уюшмаси яқин ўртада бу қадар емиринин даражасидаги мабулиғига учрамаган эди.

Рузвельт мамлакат ҳаётидаги барча жараёнларда Тафтни айбдор ҳисобларди.

Хўш, Тафт-чи? У ҳам ўзини айбдор деб билармиди? Асло! У кўнда филтиллаб турган ёшлари билан елка қисар экан, "Тўшунмайман, бундан бошқа нима қандай йўл тутишим лозим?" дея ўзини кунончақлиқ соларди.

Аслида, ким айбдор эди? Очиғини айтсам, буни мен ҳам билмайман. Гап бунда ҳам эмас. Мен бошқа нарсани назарда туттандим. Бош масала шундаки, Теодор Рузвельтнинг танқидий огоҳлантиришлари Уильям Хоуард Тафтнинг ноҳақ эканини ишонттира олмаган эди. Бу сиёсий зуғумлар Тафтни ўзини оқлашга, ҳимоя қилишга мажбур қилди, холос. Бундай мисоллар жуда кўп. Ҳамма ўзини оқлаш, фаришта қилиб кўрсатини ва... мақтаниш билан банд. Ўзгаларни танқид қилишдан олдин юқоридаги воқеаларни эслайлик. Танқид бамисоли хат ташувчи кабултарнинг ўзи. Биз уни қалққа учирсак ҳам, барибир ўзимизга қайтиб келиб, кафинимизга қўнади. Биз кимнидир танқид остига олар эканмиз, ўрни келганда қарши томон ҳам ўзининг кимлигини кўрсатиб қўйишга сўзсиз тайёрланишини ёдланишга тутайлик.

***

Авраам Линколн 1865 йилнинг 15 апрелида олдин аҳолининг хоналардан бирида ўлим тўшағида ётарди. Каринида қотиб бут ўқ узган Форд театри... Линколн кроват кичиклигидан букилиб ётарди. Кроват тепасида ўзини сурат.

Кроват ёнида ҳарбий вазир Стэнтон ўтирибди. У "Бу ерда дунёдаги энг ноёб раҳбар ётибди", деганди. Дарнор, Стэнтонни танидингизми? Аввалги китобда бир оз ёзган эдик. Ижозатингиз билан такрор бўлса-да, қиссани енгиз эслатиб ўтмоқчиман.

Линколн баъзи қорчагонларнинг гапи билан бир неча карбий полкни бирлаштириш юзасидан фармон берди. Карбий нафари Стэнтон президент фармонини бажаришдан бош тортибгина қолмасдан, "Фаросатсиз, аҳмоқ!" деб қарорат қилиб юборарди. Бундай вазиятлардан фойдаланувчи еллимис кимсалар воқеани Линколнга бўрттириб етказдилар, Линколн эса "Эҳтимол, у ҳақдир", дейди қотиржам ва ўзи Стэнтон ҳузурига йўл олиб, масалатга обдонилик киритишини сўрайди. Ҳарбий вазир ўзига қар қилган билан фармоннинг қабул қилинишидаги хато-қарорларни исролаб кўрсатиб беради. Линколн фармонни бекор қилиб, Стэнтон билан дўстона хайрлашади.

Линколн ўз атрофидагилар ва бошқалар билан ишловини, қандай муомала қилишни жуда яхши биларди. Мен қаринб ўн йил мобайнида Линколн ҳаёти ва феолини билан танишдим, ўрдандим, талқик қилдим.

Линколн ёшлик йилларида, адвокатлик билан шуғулланган вақтларида танқидий ҳамла қилишга жуда ўчаркан. Ораки, ёзма усулларда ачиштирувчи танқидлар қилиб турган. Аммо...

Президентилик шуҳратга ўч снесатчи Жейм Шилдснинг нафари кат билан "Спрингфилд Жорнал"да қаттиқ ҳажв қилган. Ўзини беомон ҳақоратланган ҳисоблаб Шилдс

кат эгасини топади ва... душта чакиради. Душларга қарши бўлган ҳуқуқшунос Линколин ўз ор-номусини ҳамон қилиш учун чакирқни қабул қилишга мажбур бўлади. Рақиблар Миссисипи дарёси соҳилида отишишга келишадилар. Сўнгги дақиқалардагина душ ҳакамларининг хайрли ҳаракатлари туфайли фожеа олди олинб, рақиблар ярашадилар.

Бу Линколин ҳаётидаги энг ноҳуш кунлардан бири бўлиб қолган. Ва бу инсонлар билан муомала қилишда бир умрлик ўчмас сабоқ бўлган. Шундан кейин кинларни ражжитувчи хатлар ёзишни, танқид қилишни банд қилган. "Ўзгачаларни айбаламанг, хижолатда қолмаёнг", "Уларни танқид қилмаслик керак, бундай шароитда бун ҳам шундай йўл тутган бўлардик" жумлалари Линколин тез-тез такрорлаб юрган иборалардир. Бу билан Линколин танқидга муносабати ёмон бўлган экан-да, деган мусолаха бормаслик керак. Биргина мисол келтирайми.

1863 йил 4 июл оқшомида қуйган жала Гиттисберда уч кундан бери давом этаётган жангни оғирлаштириб юборди. Топшқин туфайли Потомок дарёсидан ўтолмай қолган генерал Ли мағлубиятга учрашди аниқ эди. Линколин шу вазиятда кўмондон Мидга ҳарбий кенгаш чамариб ўтирмай, зудлик билан Лиға қарши ҳужумни кучайтиришга телеграф орқали буйруқ берди. Мид эса ҳам масини тескаришга бажарди. Ҳужум ўрнига фалонинг сизлик кўрсатди. Бу орада жала тиниб, дарё суви пасайди. Имкониётдан фойдаланган Ли дарёдан кечиб ўтиб, талофатсиз чекинишга муваффақ бўлди. Бундан хабар тошган Линколин ўзини қўйгани жой тополмай, беҳалга фазоланди: "Бу қанақаси?! - бақиради ўғли Робертга. Эй Парвардигорим, ахир шундоқ қўлимизни чўзсак, нанаба бизники эди-ку! Наҳотки, менинг буйруғим армининг силжйтишга мажбур қила олмади?! Ҳар қандай саркарда, ҳатто ўзим ҳам бундай вазиятда ғалабага эришгани бўлардим!"

Ҳарбий соғумлаган Линколин Мидга қуйидаги хатни ёзди: "Қарши генерал! Сиз мағлубиятга учраётган Лиға қарши қўлингиз, бахтсизлик ўлчамини янада чўзиб юборганига Нақолалик, урушга сўнгги нуқта қўйиш имконияти мўъжизада эди! Энди эса уруш яна номалъум вақтгача давомини мумкин. Сиз ўтган душанбада эришолмаган ғалабага, душман дарёдан ўтиб жанубга қараб кетаётган бир пайтда кўч нарзани қўлга киритишнингизга ишона олмайдим! Сиз ноқулайлабани бой берганингиздан норозиман".

Ҳамонингча, бу хатни ўқиган Мид нима қилган деб ўйлабди?

Мид бу мактубни кўрмаган, Линколин ҳам хатни унга юзлаган эди. Хат Линколин вафотидан сўнг унинг ини ёғини тортмасидан топишган.

Умуман, Линколин хатни ёзиб бўлгач, деразадан кўнглига боклиб, кўнглидан шундай фикрлар ўтган, деб фарз қиламан: "Гинчгина Оқ уйда ўтириб бундай буйруқ бергани осон, шонлимаган маккул. Балки Геттисберда бўлганимда мен ҳам Мид каби йўл тутаримини? Сўнгги ҳафтада тўқилган қонлар, ярадорларнинг қўнғуларини, ҳалок бўлаётганлар фарёди, эҳтимол, қўнғулар ўтти тўғрисидаги қароримни бошлашга моятмаслик қиларди. Бўлар иш бўлди. Бу хатни юбориш вақтини кўнглимдаги аламга бироз тасалли берса-да, қўнғуларнинг оқлаш учун мажбур қилади. У ўзи қолиб, вақти айболошни мумкин. Эҳтимол, бундай вазиятда у қўнғуларнинг сифатида армияда қолиши ҳам дарғумон".

Миссияда айтганимдек, Линколин ана шундай мулоқотлар остида хатни юбормаган бўлиши мумкин. Чунки у ўзининг ағчик тажрибасидан ўчакилиш, танқид туфайли юзлагани янада жиддийлаштириб юбориши вақтинчаликни ҳис этган.

Генерал Рузвельт мураккаб вазиятлар билан тўқнашиб қолганига Оқ уйдаги президент хонасига осиб қўйилган Линколин портретига қараб "Бундай ҳолатларда Линко-

лин қандай фикр ёки қарорга келарди? Муаммони қондай ечарди?" деб ўйлар экан.

Келинг, биз ҳам ундан ўрнат олайлик.

Бошимизга бирор жиддийроқ иш тушса, чуқатганидан беш долларлик қўғозни олайлик-да, унинг рўсминга қараб "Линколин бу масalani қандай ҳал қиларди?" дея савол бериб, бир қарорга келайлик.

***

Бирор кишини ўзингиз хоҳлагандек ўзгартириб, қомолотга етказишга ҳаракат қилганимиз? Жуда яхши! Мен ҳам сизга кўпиламан. Аммо нега энди бу ишни ўзингиздан бошлаб кўя қолмайсиз? Ўжарлик қилиб ўзгаришга ўзгартирилган кўра ўзимизни ўйласак, фойдали ва беҳатар деб биламан. Аслида ҳам нега биз ўзимизни эмас, ўзгаришга ўзгартиришга тиришимизга рақ? Ҳа, ўзимиздан бошлаш маъқулроқ.

"Инсоннинг ўз ботинида кураш бошланар экан, лемак, у нимагадир сазовор", деган экан Брауннинг. Бундан кўринадики, янги йилгача ўзингизни такомиллаштиришга бағишласангиз - борми, энг зўр иш бўларди. Ахир, ҳар томонлама малакали, билимдон бўлиш қандай яхши! Ана ундан кейин тажрибасиз, уқувчи йўқларни танқид қилиш, байрамларни маза қилиб нишонлаш сизга жуда ям ярашарди!

Нима бўлгандаям, ҳарқалай, аввал ўз кемтикларингизни бутлаб олинг, сўнг бошқалар ҳақида бош қотирарсиз. Минг йиллар муқаддам Конфуций: "Аввал ўз бўлафангизни тозалалай туриб, кўпингиз томида турган қордан шикоят қилманг", деган экан.

Мен ёшпигим ва кишиларда ўзим ҳақимда таассуф қолдиришга ишқибозлигим туфайли машхўр кишиларга қатъардим. Навбатдаги мактубимни Америка уфқидан кўча ташланган ёзувчи Ричард Хардинг Дэвисга йўлладим. Мен

бу машхўр ёзувчи ҳақида журналга мақола ёзмоқчи бўлиб, Дэвисдан ўз иш услублари ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилганим. Бир неча ҳафтадан сўнг қуйидаги ёзув билан қатъ олдим: "Айтиб ёздирилган, ўқилмаган". Бу мента кетик бўлди. Ўзимча, хат этаси жуда оёруманд ҳамда мента тиниб бўлса керак, деган ўйга бордим. Мен эса беварилидан бу ёзувчида таассуф қолдириш пайида эдим. Жавоб йўллар эканман, хат охирига "Айтиб ёздирилган, ўқилмаган", дея тутатдим. У мента жавоб йўллаб ўтириб, катим хошиясига "Аҳмоқона қилингингиз билан сиз ўзингиздан ҳам ўтиб тушдингиз", деб ёзганди. Менинг бирор ҳаракатларим ана шундай кишини чақиб оладиган жавобга муносиб бўлса-да, ҳаммага хос одат бўйича ёзувнинг хатти бўлди. Ўзимни айбдор ҳис қилмасдим. Сизга бир тиниб очик айтишга уйлсам-да, ошкор қиламан: мен Ричард Дэвис вафот этганди ҳам эслаган нарсам унинг охири ражжитгани эди....

Йиллаб, эҳтимол, умрбод ўзгарадан хафа бўлмас-лигини хоҳласак, биз ҳам ҳеч кимни ражжитмаслигимизнинг йиллабидир, энг аввал ўзимизни танқид қилишни, қамқалиқларимизни холис тан олиб, бартараф этишни ўрганишимиз.

Сиз шунинг ёлғизига доим сақлангки, атрофдагилар билан мулоқотга киришар экансиз, доим ҳам мантқиқий фикрловчи, тўғри қабул қилувчи тайёр суҳбатдош билан аниқ, эҳтирослари жўшқин, шуҳрат муёталоси бўлганлар суҳбатласиз. Эҳтиёт бўлиб муомалата киришиш икки томон учун ҳам фойдали ва тинчдир.

Линколн бошқадати борут (порох) каби инсон шайн-тарзинини портлатиб юбориши мумкин. Сал жиддийроқ қараб айтсак, бу порташ ўлим билан тулаши ҳам мумкин. Чунотин, генерал Леонард Вуд қаттиқ танқид остига олиниб, армияси билан Франциядан жўнаб кетишга мажбур ололмаган. Бу руҳий зарба унинг иззат-нафсини шайин қилиб, ҳалок бўлишга сабаб бўлган.

Сизга яна мисоллар керакми? Англиянинг забардист ёзувчиси Томас Хардини беллетристика асарлар ёзмай кўйганига асосий сабаб - кескин танқид эди. Инглиз шоири Томас Чаттертон танқиддан сўнг... ўз жонига суиқасд қилган.

Ёшлигида ўта кўпол ва ўжар бўлган Бен Франклин кейинчалик муомала маданиятида катта маънавий ютуқлишларга эришган. У: "Мен ҳеч қачон ҳеч кимни ёмонлаб тапирмайман, таниш кишиларимнинг фақат ижобий фазилатларини ҳамма жойда баралла айтаман" ~~деган~~.

Ҳар қандай нодон ҳам танқид, муҳокама қилиш, нозилик билдиришни ўрнига қўя олади. Шунинг учун ҳам бундайлар нодонлигича қолади.

Бошқаларни тинглай билиш, зарур вазиятларда сўз ён бериш, қўллаш иродали кишиларга хос фазилатдир. Карлейл: "Буюкларнинг буюклиги олдий кишилар билан бўладиган муомалаларида кўзга ташланади" ~~дейди~~.

Биз дуч келган кишини муҳокама қилишга ташланмасдан, келинлар, уни тушунишни ҳам ўргатайлик. Инсон атрофдагилар билан камолот сари одамлайди. Тушуниш ва кечирини билиш одамийликдаги бош меъоддир. Доктор Жонсон айтган экан: "Айлоҳ ҳам туноҳкор бандани тавба қилгунича жонини олдирмай, жазоламай туради. Биз эса бандамиз-ку! Нема энди кечириман бўлмаслигимиз керак?"

***

Инсонни бирор ишни бажаришга ундаш ва қилмаслигининг ягона усули мавжуд. У ҳам бўлса, ўша инсон қалбиди ишни бажаришга чинакам иштиёқ уйғотишдир. Мажбурият ва қийноқлар иш бермайди.

Тўшпончани ўқатиб кимнингдир соатини ечиб олиш, хизматкорни ишдан бўшатип билан кўрқитиб ишлагани, фарзандингизни қалтаклаб бирор ишни бажартириш мумкин. Аммо бундай усуллар ҳеч қачон ўзини оқламайдиган

Мен сиз хоҳлаётган нарсани бериш учун иштиёқингизни интиқлашим лозим.

Хоҳишингиз нима?

XX асрнинг машҳур руҳшунос олими Эрих Фрейд инсоннинг хоҳиш замирида иккита нарса - жинсий кўнгли-қуши ва буюкликка эришиш ётали, деб таъкидлайди.

Америкалик файласуф Жон Дьон бу фикрни бошқача тараф дидом этиради: "Ҳамманинг диққат-этиборида бўлган истаги инсон табиатида хос ўта интиқлиш экан". "Инсоннинг этиборида бўлиш!" Бу иборани эслаб қолинг. Бу ақсиз китобда кўп нарсани билиб оласиз.

Шундай қилиб, сиз нимани хоҳлайсиз?

Сиз оз бўлса-да, ҳақиқий хоҳишингиздан келиб чиқиб, ўз улуғлигингизни оласиз, холос.

Ҳар бир етук ёшдаги инсон асосан қуйдагиларни хоҳайди:

1. Саломаатлик ва умрни муҳофаза қилиш.
2. Ойиқ-овқат.
3. Ухлаш.
4. Пул. Унга сотиб олиш мумкин бўлган буюмлар.
5. Оқират (у дунё)даги ҳаёт.
6. Ифосоний ҳаловат.
7. Фирманларнинг бахтли келажаги.
8. Ойиқда, жамиятда ўз ўрнини ҳис қила билиш.
9. Руҳиятдаги истақлар умр вафо қилса, бажариладиган, амалга ошадиган ишлардир. Улардан фақат битта-си муваппақдир. Бу инсоннинг буюк бўлиш истагидир. Айримлар бу ҳақда тинимсиз ўйлайвериш, жинни бўлиш даражасига боришди. Буюк бўлиш истаги (Фрейд), қаманининг этиборида бўлиш (Дьон) қамдан-кам амалга ошириладиган хоҳишлардир.

Инсоннинг бир мактубини "Ҳамма хушомадли ёқтиради", деб бошлайди. Уильям Жеймс эса: "Инсон табиатидаги "чуқур интиқлишлардан бири - кишилар томонидан қадриятишнинг хоҳлашдир", дейди. Инсонда бу тол-

мас ва қонмас ташналиқдир. Кишилар камдан-кам ҳонлардагина бу ташналиқни бир мунча қондиришга эришадилар, кўпчилик эса армон билан умр поёнига етиб келишади.

Ўз шахсиятини улуғлашга интилиш ҳамма ёшдаги кишиларда учраши мумкин. Ана шу шахсиятпарастликка берилиб кетиш натижасида бир оми баққол омборхонадаги боғчаларни у ёқ-бу ёққа олаётиб, хукуқшуносликка оид китоб топиб олади. Бу китоб баққолнинг фикр-зиқрини банд қилиб мутолаа этилади ва... келажакда машхур хукуқшунос-адвокат бўлиб етишади. Бу инсон Авраам Линколн эди! Ҳа, АҚШ тараққиётида инсон хукуқлари ҳимоячиси сифатида ҳозиргача юксак эҳтиром билан номан ёд этилувчи президент Авраам Линколн!

Тарихда шундай шахслар ҳам бўлганки, улар машхур кишилар эканига қониқмай, алоҳида эътироф ва эътиборга мувотало бўлишган. Масалан, Жорж Вашингтондек АҚШнинг энг биринчи президенти бўлган киши "Америка Кўшма Штатларининг президент жаноб олийлари" деб қақришларини ёқтирган. "Уммонлар адмирал ва Хиндистон вице-қироли" деб аташларини Х.Колумб жудам орозу қилган. Агар хатжилд устида "Император ҳазрати олиларита" деган ёзув бўлмаса, Екатерина иккинчи қўлга ҳам олмаган. Линколн хоним ҳамма жойда ўзининг президент рафиқаси эканини сездириб туриш учун ҳар қандай бемаъниликдан қайтмаган. Чунончи, бу аёл Оқ уйда "Мен руҳсат бермай туриб, курсига ўтиришга қондай журъат эдингиз?!" дея Грант хонимга ваҳшийларча ташланиб қолган. Китобхон ёлди бўлса, аввалги китобимизда айнан мана шу аёл Авраам Линколнга қайноқ қаҳвани сочиб юборганини баён қилгандик.

Шуҳаратпарастлик доимо "Мен!!!" дея кўкрак керишни, бақирини, барчанинг эътиборини ўзига қаратиб, бор овозича ҳайқирини турли йўллар билан амалга оширишга шай туради.

Адмирал Бэд Антрактидага экспедиция уюштирар экан, унга қомийлик қилувчи миллионерлар қорли тоғ тизмаларини ўз номлари билан аташларини шарт қилишган. Мана бунисига нима дейсиз: машхур ёзувчи Виктор Гюго Нарманн ўз номи билан аташларини хоҳлаган!

Кундай воқеалар ўтмишдан ҳозирга қадар давом этиб келадиган инсоний ғайрихоҳишдир.

Африм кишилар эса шахсиятларини намоиш қилиш, кўрналиқнинг диққат-эътиборини ўзига қаратиш мақсадида "касал" бўлиб оладилар. Улар бу "касалик"ларига шу қадар аҳамият бериб, гўё саломатликлари жиддий хавф остида қолгандай, ўтағаларда ҳамдардик, ачинаш ҳиссини унёттиш, тасалли бағишловчи сўз эшитишга иштиёқманда бўладилар. Масалан, Мак Кинли хоним ўз шахсий аҳамиятини бўғртириш мақсадида АҚШ президенти - эринини давлат аҳамиятига молик ишлари тўлиб-топиб ётгани қовди, кронатига энгашиб соатлаб ўзини барига олиб ўтиришни, шу тариқа ўзини ухлатишни талаб қилган.

Хатто тишларини доволаётган врач билан бироз ёлғиз қолдириб, давлат котиби Жон Хэй билан муҳим масалани ҳал қилиш учун учрашувга кетганда бу хоним президенти Мак Кинлининг етарига етказиб ташлайди.

Унга бир аёл эса келажакдан ноумид бўлган ҳолда, кўрпа-тўшак қилиб ётиб олади. У ўз онасини фамхўрлик қилишга мажбур қилади. Бемор ролига кирган бу "аринча касал" оз эмас, кўп эмас - ўн йиллаб онасини ўзига паррона қилади. Бундай эркалик, зўриқишга дош беролмаган шўрлик камшир вафот этади. Таажжублანадиган нарсаси шу ердаки, йиллаб "бемор" ётган бу аёл онасини билан бир ҳафтага ўтгач, ҳеч нараса бўлмагандек беватон туриб кетди. Одамларга ўхшаб яшай бошлаган.

"Буюқлик дарди" мутахассисларининг таъкидлашарича, юқоридагидек интилиш-хоҳишлар, инжиқликлар туфайли ақлдан озган, ҳатто ҳалокат даражасига етганлар бор.

Тарихда икки шахс - Уолжер Крайслер ва Чарлз Шваб гина бир миллион доллар маош олишган экан.

Иш берувчи Эндрю Карнеги Шваб учун кунига 12 минг доллар, йилга эса бир миллион доллар маош берган. Нета?

Шваб даҳо эмасди, ишлаб чиқаришда янглик-икти ро яратган муҳандис ҳам эмасди. У инсонлар билан тил топиша олган, муомалани ўрнига кўя билган зунно гадбиркор эди.

Мен ундан ютуқлар сирини сўраганимда киши ҳаётини ўзгартириб юбориш даражасида таъсир қилувчи кўпгина сўзларни муволафасиз айтганди: "Ўзимдаги яхши кимс латларни одамлардан ўзлаштирманман. Тиринчоқлик, раб батлантириш, ютуқларни эътироф этиш, хатоларга ишроф бўлиш кишини кишига яқинлаштиради, беғубор ҳамкорлик, самимий иқлимини вужудга келтиради.

Бошлиқларнинг ҳодимга нисбатан танқиди инсон нозат-нафсига оғир ботади. Ҳақорат даражасида таъсир қилади. Шунинг учун ҳеч кимни ҳеч қачон танқид-мало мат қилмайман. Раббатлантириш хатони тез бартараф этади. Кўполлик, сўқиниш муносабатларини оғирлаштириб, ишдаги самарадорликка акс таъсир этади.

Менга манзур бўлган, ёққан нарса учун чин дилдан самимий муносабат билдираман, қўллаб-қувватлайман". Шунини алоҳида таъкидлашни истардимки, Чарлз Шваб бу даражага ўзинча етиб келгани йўқ. Устоз мураббийси Эндрю Карнетининг ҳаёти, иш тутуми, фаолияти ва кўрсатмаларини ҳормай-толмай ўрган ди, синаб кўрди, тажриба-хулосаларидан илҳомланди. Карнеги ҳар бир ҳодимнигина эмас, барча дўстларини, танишларини асло танқид қилмай, уларнинг оғина фазилат ва ютуқлари учун ҳам мактаб, раб батлантира оларди. Шу тариқа у муаммоларга бир

ҳам берадди, кучларни бирлаштириб, ягона мақсад ерни йўналтира оларди.

Ҳоҳ ишонинг, ҳоҳ ишонманг, у вафотидан олдин ўз рабб топишга қуйидаги сўзларни ўйдириб ёздирган экан: "Бу қабрда ўзидан кўра ақли кишилар даврасини ярата билган инсон ётибди". Қаранг, ўз ўлиmidан ҳам одамларни мақташ имкониятини топа олган.

Албатта мактов, раббатлантириш адолатли бўлиши лозим. Сохта мактовлар хушоматдўйликдан кўра зарарлироқ. Драматург Альфред Лунт: "Ўз-ўзини ҳурмат қила билгани муҳимроқ", дейди. Аксинча, ўз иззат-нафси, обрўсини ҳимоя қилиш, қадрлашни билмаган шахслардан ҳурмат-эҳтиром кутиш кулгилидир. Ҳамма биладикки, хушоматдўйлик билан жиддий кишиларга ёндошиш ҳеч қачон ўзини оқламайди.

Эътироф чин дилдан самимий бўлиши лозим. Хушомат шиксий фарз-манфаат нуқстан назаридан, тоҳо ноқулни нозиятдан кутилиб кетиш, масъулиятдан холи бўлиш учун қўлланилади. Бу сохта усул бўлиб, латанбардорларнинг беминанат, ўткир кулолидир.

Биринчиси дилдан, иккинчиси тилдан. Биринчиси ишқид, кейингиси ноҳуш!

Мексикада генерал Обергон ҳайкали остида шундай ёзув бор: "Сизга қарши ҳужумга ҳозирлик кўраётган душмандон чўчиманг, мулоҳим латанбардор дўстларингиздан эҳтиёт бўлинг!"

Келинг, кечати муваффақиятларимизни, орзуларимизни тақдирлатавермай, атрофимиздагиларга ҳам самимий эътиборда бўлайлик. Қуруқ мактовлар ҳосили ҳеч қачон юзган бўлмайди.

Юракдан айтыладиган сўз дарҳол юракка етади, шуҳа-тронини, беҳуда толиқиш ва ноқорликни бартараф этиб, қонбона куч бахш этади. Ҳа, эътирофларингиз самимий, нақтовларингиз ўз меъёрида бегараз бўлса, сизни узоқ нақдлар кишилар соғинч ва эҳтиром ила эслаб юрадидлар.

Ҳар йили ёз фасли келиши билан Меп дарёсига балиқ овига жўнайман. Шахсан ўзим қулупнай ва тилосони ҳуш кўраман. Қаранг, балиққа эса лойхўрак ёқар экан. Шунинг учун ҳам овга борар эканман, ўзимга ёққан нарсани эмас, балиққа манзур бўладиган хўрак оламан. Қармоққа қулупнай эмас, чувалчанг солиб, "Ма, татиб кўр", дегандек сувага отаман.

Бу қўлбола масалдан мақсад шуки, одамлар эътиборини ўзимга қарата билиш осон иш эмас. Уларнинг орзу-интилиши, хоҳишларини ҳисобга олишни билиш, ўрғаниш лозим. Қачонки, сиз ўзингизгина хоҳлайдиган нарса ҳақида сўзлай бошларкансиз, билиб қўйинг, ёш боланинг қилиғини тақрорлаган бўласиз. Сиз ўз фойданингиз учун жон қўйдирётган нарса билан ўзгаларнинг сариқ чақалик қизиқишини йўқ. Аслида, ҳаммамиз ҳам шуидмиз. Ҳамма ўзи билан ўзи овора, нимани хоҳласак, шунга интиламиз. Бошқа шахслар билан, уларнинг хоҳишлари билан заррача ишимиз йўқ.

Шунинг учун ҳам биз, аввало, кишилар нимани хоҳишлагани, шунга аниқлаш, билишга ҳаракат қилиб, сўнг тавсир ўтказишга киришмоғимиз лозим. Мисол учун ўғлимиз Чекмаслигини хоҳласак, унга чекиш туфайли футбол ўйнади, узоққа югуриш мусобақасида ютказиб қўйини мумкинлигини эслатиш kifof.

Инсон туғилиб, акинни танитганидан бошлаб ўз халқ-ҳаракатларини хоҳишга мослаб боришга одатланди. Айтайлик, сиз 100 доллар хайрия қилдингиз. Буни нақд хил тушуниш мумкин: сиз кимдир бевараз, Аллоҳ йўлида садақа қилмоқчи бўлдингиз. Ёки кимдир сиздан иттимос қилгани учун ноқулайликдан қутулай, деб улаганингиздан эҳсон қилдингиз. Бироқ иккала ҳолатда ҳам сиздан хоҳиш пайдо бўлганди. Аксинча эса, сиз ҳар қандай мажбурлов бўлса-да, хайрия қилмаган бўлардингиз.

Профессор Гарри ўз китобида ёзди: "Бизнинг барча катта-ҳаракатларимиз замирида хоҳишларимиз хазинаси яшириниб ётади. Бирон кишини ўз интилишига кўра, айни-да, оиладами, мактабдами, сиёсат майдонидами, тинч-сотиқдами кўндирга олса, эринса, хоҳишини уйғотса, булай одамлар дунёни забот этишга ҳам ярайди. Аксинча, ёлғизлик укубатига маҳкумдир".

Шотландиялик ночор йилгича Эндрю Карнеги даст-доб соатига зўрға икки центдан ишлаган бўлса, кейинчалик у 9 юз олтимиш беш миллион доллар хайрия қилган! У одамларнинг хоҳиш-иродасини англаш, тавсир ўтказиш сирларини барвақт ўзлаштирган эди. Э.Карнеги мактабда тўрт йилгина ўқиган, холос. Аммо одамлар билан муомала қилиш, уюштириш малакасини юқори даражада биларди. Йель университетида ўқиётган икки жинидан хат-хабар йўқлигидан, боз устига ёшан хатига ҳам жавоб ёзмаётганларидан онаси ташвиш тортди. Карнеги бундай йўл тутди: иккала йилгича хат ёзди. Мактуб охирида иккаласига 50 доллардан пул юбораётганини қистириб ўтди. Бироқ келгиле пул солмайди. Навбатдаги почтадеҳ икки хат келди: "Меҳрибон Эндрю амаки! Мактубингиз учун катта ташаккур!.. " У ёғи қандай тутганини тасаввур қила олсангиз керак...

Мана бу мисолга ҳам эътибор беринг. Бир неча йил аввал Филдсельфиядаги таниқли врачга томоғим оғриётганини айтдим. У ҳам томоғимни кўрмай туриб, қаерда ишлаганини сурштириб қолди. Қаранг, врачни менинг ширетган аъзоним эмас, қанча даромад олишим қизиқтормасди! Анниқроқ айтадиган бўлсам, мендан қанча пул олганини ўйлашги, асло менинг дардимни эмас! Теза со-ном тик бўлиб кетди. Нафратланган ҳолда хонасидан чиқиб кетдим.

Бундай одамлар беҳисоб. Бевараз хизмат кўрсатадиган барча тошқурни топиш қийин!

***

Катта Нью-Йорк марказидан бир нафаслик нарида Колумб Американи кашф қилганидан бери инсон қўли тегмаган кичикроқ ўрмон мавжуд. Мен бу ерда итми билан тез-тез сайр қилардим. Уни арқонсиз ва тўрент эркин қўйиб юборардим. Ана шундай сайрлардан биринда биз отлиқ полициячига дуч келиб қолдик.

- Сиз нега итингизни ўрмонда озгита тўр содматган ҳолда бўш қўйиб юбордингиз? - қўлларини ўкталиб мени саволга тутди полициячи.

- Уэр, - мулоим жавоб қилдим мен, - бу кучук ҳеч нарсатга зиён етказмайди, деб ўйлаб...

- Сиз нимани ўйловдингиз? Яна бир марта бу аҳвол қайтарилса, судда жавоб берасиз! Итингиз олмахонини ғажиб ташлаши ёки бирор сайр қилувчинини тишлаб олгани мумкин-ку!

Мен қайта-қайта уэр сўраб, зўрра қўтилдим. Маммурий ходимлар билан айтишиб, баҳслашиб ҳеч қачон ютмайсиз, аксинча, ютқазасиз. Яъни, аҳволни баттар оғирлаштириб оласиз. Қолаверса, улар қонун билан ҳақликларини рўқач қилдилар.

Гарчанд қонунни бузмасликка сўз берган бўлсам-ди, кўп ўтмай, иккинчи марта эркин сайр пайтида қўлга тушдим. Бўлар иш бўлганди. Бироқ полициячининг дағдасини кутиб ўтирмай, айбдор сифатида биринчи бўлиб ўзим гап бошладим.

- Муҳтарам назоратчи, сиз мени жиноят усида қўлга туширддингиз. Айбдорман. Мен ўзимни оқламақчи эмасман. Аввал огоҳлантирган бўлсангиз-да, мен қонунни буздим. Берадиган жазонингизга розиман.

- Қўйсангиз-чи, - қўтилмаганда мулоим жавоб қилиш полициячи, - кучукчаннинг югуриб юриши ажойиб, қолаверса, бу ерда одамлар ҳам камрок.

Ишларингиз жуда тўғри. Бироқ у олмахонга ташлаб қўлиши мумкин...

Қизик экансиз-ку, унча аҳамият бермант. Яхшиси, итингизни анави тепалик ортида сайр қилдирсангиз, ҳеч нима кўрмайди. Хайр.

Кўришсангизми? Ўша полициячи ўзининг кимлигини, мамқинни англатиб қўймоқчи, холос. Мен уни тан олган, эътироф этган ҳолда ўз шаштидан туширдим. У бурчидан келиб чиқиб, тўё марҳамат қилаётгандек ҳис қилди ўзини. Бордию мен ўзимни оқлашга, ҳимоя қилишга ҳаракат қилганимда полициячи ҳамма ишни бошқача йўсинга солиб юбориши мумкин эди. Ўмингизда полициячи билан тортишиб кўрганмисиз?

Биз тўқнашув муқаррар эканини билсак, дарҳол айбонига иқдор бўлиб, уэр сўрашга шай бўлсак, "дуэл"га чиқарилиб олгани олган бўламиз. Хатоингизга иқдор бўлишнинг билан рақибингизни осонгина қуролсизлан-тиришингиз мумкин.

Хар қандай тенгас ҳам ишни қилиб қўйиб, ўзини ҳимоя қилишнинг билгиди. Жуда кўпчиликл ана шундай ноқулай тувлан фойдаланишга, ҳатто муттаҳамчилик қилишга-чи бориди. Ўз хатоларини очик тан олмай, атрофдагиларни ноқулай аҳволга солиб қўяди.

Элберт Хаббард ўзининг кескин ва аччиқ мақолалари билан мамлакатда танилган журналистлардан бири эди. Шунинг учун ҳам у тез-тез можароли, жанжалли вазиятларга тушиб қоларди. Кўпчиликнинг норозилигига, ғазаб-овинига сабабчи бўларди. Аммо бундай қалтис вазиятлардан Элберт устамонлик билан чиқиб кетиб, ҳатто рақибларининг ҳам кўнглини ола биларди.

Мислдан, у навбатдаги "тахир" мақоласи учун ҳақоратларга тўла мактуб олади. У бу хатга қуйидагича жавоб ёзган: "Чиндан ҳам сиз ҳаққа ўхшайсиз, фикрингизга қўйинмай иложим йўқ. Базми аввал ёган нарсаларим бундан ўнмита ҳам эриш туюлмоқда. Бу борада сизнинг му-

лоҳазаларингизни билишни жуда яхши истардим. Қўлингизни
қонбона сиқиб қоламан. Сизнинг Хабабларингиз".

Ҳўш, бундай сатрларни ўқиганингиздан сўнг қаттиқ му-
носабатда юмшаш жараёни бошланади, шундай эмасми?
Ҳақлигимизни мушт ўқитиб исботлагандан кўра олоб-
ахлоқ доирасида одамларга етказишга ҳаракат қилиш қан-
дай яхши бўларди! Муайян ҳолларда ҳато учун Ҳимовла-
нишдан ҳеч нарсата эришолмаймиз. Суҳбатдош, ҳамкор,
рақиб учун сал ён бериш - бу маълубият дегани эмас. Бу
билан биз кўпроқ нарсата эришимиз мумкин.

***

Доктор Рассел С. Сесил артрит (инсон бўғинларининг
яллигланиши) хасталиги бўйича машҳур мутахассислар.
Унинг қатъий ҳулосаси бўйича қуйидаги ноҳуш ҳоллар
лар артрит касаллигини келтириб чиқаради:

1. Эр-хотинлик муносабатларининг издан чиқиши.
  2. Молиявий инқироз ва ғам-ташвишлар.
  3. Ёлғизлик.
  4. Хафатарчиликнинг махфий тарафда узоқ давом эттиши.
- Бу тўрт ҳис-туйғуларгина артритнинг ўзининг ке-
либ чиқишини "таъминлайди". Ушбу хасталикнинг нин-
бошқа оғир шакллари ҳам мавжуд. Буларнинг ҳамма-
си беҳуда безовталикдан келиб чиқади ва умр бўйи
курси-аравачага ўтиришиб қўйиши мумкин.

Масалан, танишларимдан бири кутилмаганда монн-
явий буюҳронга учраб қолди. Бошқа нажот йўллари ҳам
тўсилиб қолди. Унинг хотини бу йўқотишларни кўт-
ролмай, артритга учради. Ҳар қанча дори-дармон ва
парҳезлар ҳеч қандай самара бермади. Қачонки, монн-
явий аҳвол ўнглана бошлагач, аёл ҳам оёққа тура бош-
лади. Бундай дардга йўлққанлар ўзлари босиб ўтган
"шонли йўл"ни бир ақл тарозусига солиб мулоҳаза

қилишни ва безовталикдан ўзларини тийишни билсалар
ки, дори-дармонсиз тузалиб кетишарди.

Безовталик тиш емирилишини (кариеси) келтириб чи-
қариши мумкин. Мутахассисларнинг фикрича, кўрув, бе-
овталик, тирноқ остидан кир қилириш, ўзгаларни камси-
тишга интилиш каби ноҳуш туйғулар киши организмидати
калий мувозанатини издан чиқариб, кариеси пайдо қила-
ди. Нақтида даволаниб, олди олинмаса, бир умр мажруҳ
бўлиб қолиш ҳеч гап эмас. Худди шу ноҳуш феъл-атвор-
дан асаб, ички секреция безлари, умуртқа пононалари фео-
донги бузилади. Организмда мода алмашинуви издан чи-
қати. Ҳаётний фаолиятда сусткашлик, диққинафаслик, но-
қонлик уйғона бошлайди. Буларни санаб ўтишдан мурод
ҳар бир киши соғлом организм учун дардни қаердан орт-
тириб олаётгандларини эслатиб ўтишдир. Барча касаллик-
лар бир-бирига жуда яқин "қариндош"дир. Улар осон "тил"
қилишни ва сизнинг тинка-малорингизни куришиб, аёвсиз
қулоқлади.

Амалдаги давҳаларимизда Америкада юрак хасталиги би-
ринчи "жаллод" эканини айтгандик. Безовталик кучаар экан,
тез тизимлари асоратга тушади. Сўнг юракка ташланади.

"Бизнинг оғир туноҳларимизни Парвардигори олам
инфират қилиши ҳеч гап эмас. Аммо асаб тизимлари-
ни бизнинг дарзали кечмишларимизни асло кечирмай-
ди". Доктор Уильям Жеймс бу фикрга бирданита келма-
ган. У халқаро маълумотларни таҳлил қилар экан, ўз
жонига суиқасд қилиш кучайиб бораётгани, айниқса,
Америкада аҳвол жиддий эканини билгач, ана шундай
қулоқ чиқарган.

Тарихда ушбу сатрларни ўқийиб, бир-бирига ўхшаш
инсонларни кўп учратаётган бўлсангиз ҳам, ечимлар-
нинг бошқа-бошқа эканига алоҳида эътибор беришини-
нгизни истаймиз.

Сиз қандай ўйлайсиз: ҳаётингизни миллион-миллион
даҳлар пуллар гўзал қила оладими?

Кўп йиллардан бери Гарольд Эббот билан танишимини у шундай воқеани ҳикоя қилиб берганди: "1934 йили баҳори мен учун анча ташвишли кечганди. Мен ўн йилдан ортиқ Миссури штатида бақроқлик дўкони очиб иш юритгандим. Нима бўлдино синдим. Бор-йўғимдан ажратганим етмай, талай қарзга ҳам ботдим. Ҳисоб-китобимча, бу қарзлардан қутилиш учун камида етти йил қаттиқ меҳнат қилишим лозим эди. Шанба кўни дўконни бутунлай ёпиб, банкка бормоқчи бўлдим. Мақсадим қарз олиб, иш қилириб Канзас-Ситига бориш эди. Дунёим қоронғулашиб, дилимга қил сиемасди. Қайғу-ҳасратга чўмган, ўзимга бўлган ишончимни, ҳаётда курашиш қобилиyatини йўқотган эдим. Лекин... бу тушқувлик ва безовталикдан ҳаммаси бўлиб ўн дақиқада халос бўлдим, десам, балки ишонмасиз!"

Умидсизликдан эзилиб, саваланган дайли итдек кетган пайтимида рўпарамдан оёғи йўқ, кўлобола аравачада тўнкадай ўтирган кишини кўриб қолдим. Унинг икки кўлида ҳаракатланиш учун ёғочдан қилинган лаппакли тоёқча. Ана шу таёқчани ерга тираб олға интилади. Мен уни эртасига ҳам учратдим. Аравачани чоррахадан ўтказиб, галдаги йўлакка чиқиш учун таёқларига зўр бериб уринаётганини кўрдим унинг. Қутлиматанда кўзларимни тўқнашди. Таниди. "Хайрли тонг, жаноб! Қаранг, кун қандай ажойиб, шундай эмасми?" У саломлашар экан, юзида очиқлик, шодонлик барқ уриб туради. Унга бокдим-у ниҳоятда катта бойлик эгаси эканимни ҳис қилдим. Оёқсиз ҳолатида ўзини бахтиёр сезаётган ногирон шахсдан минг чандон ортиқ эканимни, оёқ-кўлларим буталитини идрок қилдим. Шу даҳзадаёқ шалвираб ётган нуғудимда илоҳий бир куч пайдо бўлаётганидан Яратганга шукроналар қилдим. Фикрларим тиниқлашиб, аҳлим қатъийлашди. Ўз ҳолимдан куюниб, банкдан юз доллар олмақчи эдим. Энди ишонч билан икки юз доллар олганини ниёт қилдим. Банк хизматчисига пулни олиб, Канзас-Ситига

ташга бормоқчи эканимни дадил айтдим. Мен қарзини олиб, иш ҳам толдим.

Ҳолдир ювиниш хонадаги ойнага қуйидаги сўзлар ёзилган қоғозни ёпиштириб қўйганман. Уни ҳар тонт ўқийман: "Мен ғам-ҳасратга фарқ бўлгандим. Оёғимда шифоғим йўқ эди. Мен икки оёғидан жудо бўлган кишини учратганимдан сўнг ўзимнинг ялангоёқ эканимга яқин бор шукрлар қилдим..."

* * *

Урушда томоғидан қаттиқ яраланган жангчига тўхтов-ни қон қуйиб туришибди. У врачга ёзиб кўрсатди: "Мен шифоғимни?" "Ҳа". Жангчи Яна ёзди: "Мен гашира ола-ганимни?" "Ҳа". Кейин ярадор навбатдаги хатни ёзди: "У қандай нета мен безовта бўлишим керак?!"

Сену биз ҳам тўхтовсиз бу саволни ўзимизга беришимиз лозим: "Нета мен безовта бўлишим керак?!" Аҳамиятсиз нарсаларга ҳам эътибор беравериб ўзимизни даб-дабда қилаётганимиз етмаганидек, ўта бачкана ва майда-чехи бўлиб кетаётганимизни, атрофдагиларда маломат урғулаётганимизни фаҳмламаймиз.

Ҳаётимизнинг 90 фоизи яхшилик билан муҳофаза қилинган. 10 фоизгина ёмонликка дура келиш эҳтимоли бор. Моделники, шундай экан, бахтиёр бўлиш учун ниятларини ҳаминша яхшиланмоғимизга қаратишимиз керак. Кўнглимизликлардан, бизни ранжитадиган ҳар қандай ҳаракатлардан сақланмоғимиз лозим. Агар бўлмагудай-қайиларга таслим бўлиб безовталана бошласак, қайғу-хасрат, ошқотон ярасига дучор бўлишдан ҳам кўра даҳшат-лироқ ўрин алмаштиришнинг кувоҳи бўламиз. Яъни, ўн фоизгина ёмонлик кура олиб, нурули кунларимиз, кувон-ганимиз мумкин бўлган яхшилик ўрнини тўла эгаллайди.

"Улливвернинг саёҳатлари" (муаллифи Жонатан Левин) китоби Англия адабиётида энг тушқун, умидсиз-

ликини ифодаловчи асар ҳисобланади. Унинг қаҳрамони ҳар туғилган кунини мотамсара кийим - қора эҳромга бурканиб ўтказган. Ҳаётдан завқланиш ҳиссидан узоқ бўлган қаҳрамон ҳам шундай деган экан: "Дунёда уч нафар доктор бор - бири доктор Парҳез, иккинчиси доктор Осойишталик, учинчиси доктор Шодлиқдир". Сиз бу докторлардан бепул фойдаланишимиз мумкин. Булар бизнинг бебаҳо бойлигимиз эканини тўғри ҳис қилиб, эртақдаги Али Бобо хазинасидан минг чандон дарахтга эга эканимизни тушуниб етардик.

Ахир, сиз икки кўрар кўзингизни миллиард долларга сотармидингиз? Икки оёғингизнинг нархи қанча? Икки кўл ва кулоғингизнинг-чи? Фарзандларингиз, оилангиз сиз учун қанча туради? Сиз Рокфеллер, Форд, Морганларнинг сармоҳасидан кўра минг бора бой эканингизни ҳеч мулоҳаза қилиб кўрганмисиз?

"Биз ўзимизда йўқ нарсалар ҳақида қайғуравериб, истеъриமிழади нақд, мавжуд нарсалар тўғрисида жуда кам ўйлаймиз". Бу ҳақ гапларни Шопентауэр айтган. Ҳа, шундан ҳам "ўзимизда йўқ нарсалар ҳақида қайғуравериб" она Еримизда даҳшатли бахтсизликларнинг келиб чиқишига йўл қўймоқдамиз. Бу йўл қўйиш, хатолик тарихда рўй берган юқумли касалликлар ва сонсиз урушларда инсоният тортган барча уқубатлардан юз марта оғирдир.

***

Биз Лосил Блейк билан Колумбия университетининг журналистика бўлимида бирга ўқитамиз. У ўн йил муқаддам Аризонада яшган пайтида оғир касалликка учраган. Кечаси ишдан қайтиб, эрталаб ўрнидан туролмай қолган. У оғир юрак хасталигига учраган. "Сиз йил давомида тўшакда ётишингиз керак. Қолаверса, сизга қатъий осойишталик зарур". Даволовчи врач унга ана шундай кўрсатма беради. Лосил қачондир дарддан форте бўлиб,

туриб кетишга асло ишонамган. "Ўрнидан кўзголиним ўлишим билан тенг эканини англаб турадим. Мен бу дарахтга қандай йўлқўганимни билмай, нола қилардим. Бир кун расом кўшим чиқиб, хасратимни тиндириб танбех берди: "Сиз йил бўйи тўшакда ётишни фожиа дешизми? Йўқ, ундай эмас! Бу ҳам сизга бир имконият. Сизда хотиржам ўйлаш ва ўзингизни билиб олишга етарли вақт бўлади. Босиб ўтган йўлларингизни мулоҳаза қилиб экансиз, ўзингизда руҳий қувват пайдо қиласиз". Шундан сўнг безовталикдан тинчланиб, ҳаётимга назар ташлаб, ўзимга баҳо бера бошладим. Бир кунни радиодан "Шахсий фикрингиз маъноси қандай бўлса, сиз ўзингизга ифодалай оласиз, холос", деганларини илғаб қолдим. Бундай гапларни авваллари ҳам кўп бор эшитган бўлсам-да, бироқ ҳозиргидек унинг маъносига аҳамият бермагандим. Демак, мен яшашим учун кор келадиган яқин ниятлар қилишим, қувонч, бахт ва соғлиқ ҳақида кўпроқ ўйлашим керак экан.

Ҳар кунни эрталаб уйғонарканман, ўтмишим ва келажагинини эслашга ўзимни мажбур қилардим. Тақдиримдан ўринлики, шунга яраша ирода, куч топа олдим. Ўзимни қоч қасри овримаётгандек тутардим. Ширингина қизим бор. Эшитиш ва кўришим бинойидек. Радиодан хушҳант кун тарқияпти. Китоб мутолаа қилишга вақтим етарди.

Танишларим ҳам ёлғизлатиб қўйишмади. Ҳар кунни ақлолимни сўраб келишарди. Врачим белгиллаган соатларда мен ётган палатага келувчилар учун жадвал осиб қўйган. Уларга бир кишидан киришга руҳсат берилган. Ушанидан бери тўққиз йил ўтди. Ҳозир қайноқ ҳаёт кучайганди. Мен бир йил тўшакда ўтган умримдан розиман. Чунки ана шу ўтган ойлarda мен ўзимни ўзим қайта кашф қилдим. Бетакроф умрининг фанимат ва бебаҳо эканини чуқур англаб етдим. Ҳозир эса бир вақтлар бегоҳатликдан ўлишимни тилаб қолганларим эсимга тушиб, улиб кетаман".

Азизам, Лосил Блэйк, сиз ўзингиз учун ажойиб сабоқ олибсиз. Икки юз йил муқаддам доктор Сэмюэл Жонсон шундай деганди: "Ҳар бир воқеа-ҳодисанинг мақбул томонларини кўра билш йилга минглаб фунт (пул)дан олинадиган даромаддан афзалроқдир".

Лотан Пирсал Смитнинг инсониятга қарата айтган ушбу сўзлари ҳам пурмаънодир: "Инсон ҳаётида ўз олдига икки мақсадни қўйиши керак. Биринчиси, сиз нимани орозу қилган бўлсангиз, ўшанга интилинг. Иккинчиси, эришган ютуқларингиздан қувонишни ўрганинг. Инсониятнинг донишманд вакилларигина иккинчи мақсадга эришишга қодирдилар".

***

Ювилган илшнинг олхона раковинасида туриши ҳам кишининг ҳавасини кўзғатишга, балки сиз ишонмасиз, бу ҳақда биллишни хоҳласангиз, Бортильд Далнинг "Мен кўрнени истардим" номли ақл бовар қилмас китобини мутолаа қилинг. Китоб муаллифи қарийб эллик йил кўзи ожиз бўлган аёлдир. "Мен фақат бир кўзим билан атрофини гўбор қопатан ҳолда кўрдим, - деб ёзди муаллиф, - китобини шу қадар тутардимки, чап кўзим қири билан ўқирдим".

Шундай ҳолатда ҳам Бортильд Дал ўзгалардан шифқат ва мурувват кутмас, ачиниш уйғотишни хоҳлама, ўзининг ҳеч кимдан камлик жойи йўқлигини исботлашга тиришарди. Болалиги ҳам ўзига хос кураш билан ўтган, у тенглошлари билан катакли чизикда ўйнашни хоҳларди. Аммо чизик-четараларни яхши кўролмасдан кўп хатота ва ютқизиниқа йўл кўярди. Кейинроқ у ўртоқлари ўйнаб бўлиб кетишгач, ерга қанишиб олганча ҳар бир чизик ва четаранинг ўрнини сантиметрлаб ўлчаб, ўрнаниб чиқарди. Шу тариқа бу ўйинда унга тенг келадиганини топишмай қолди. Уйда китоб ўқиркан, йирик ҳарфли саҳифаларга унинг кириқлари тетиб турарди. Бу аёл

ишчи илмий даражага ета бўлган: Миннесот университети-нинг санъат бўйича бакалаври ва Колумбия университети-нинг санъат бўйича магистри эди. У дастлабки фаолиятини қишлоқ мактабларида, аёллар клубларида бошлади. У радиода адабий-танқидий чиқишлар қилди. Файрат-чиқоватли, қучли ирода эгаси бўлган Бортильд шундай ёзди: "Қалбимнинг қарида бутунлай кўрмай қоллиш дўшатишдан кўрардим. Ана шу кўркувни енгил учун ҳам тиним билмасдан ўзимни турли машғулотларга урардим. Донио ўзимни қувноқ тутишга интилардим".

1944 йилда бу аёл 52 ёшта кирди. Бу вақтда унинг ҳаётида чинакам мўъжиза рўй берди. Машхур Мейо клиникасида жарроҳликдан сўнг унинг кўзлари аввалгига нисбатан 40 баробар яхши кўрадиган бўлди. Унинг кўз ўнгидан янги бир олам ўз жозибаси билан турарди. "Олхонада налшларни юварканман, қўлимдаги совун кўпикларига шўрлаб катта-кичик шарлар пайдо қиламан. Уларнинг ёруғлигида камаладек товланишини завқ билан кузатаман... Бир куни олхона деразасидан қора-қуланг қанотли чумчуқларга кўзим тушди. Уларнинг мўъжизини, чиройли-лигидан ҳайратда қолдим. Қучли қор қўчишларига қарамадан жасорат билан парвоз қилишарди".

Сизу биз ўз журыатимизни, файрат ва интилишимизни, олхона турмуш тарзимизни, сошта-соғ жисимимизни бу аёлга муқожа қилгудек бўлсак, жудаам хижолатда қолган бўлардик. Аслида, биз ўз эътиборсизлигимиз боисидан теваарак-атрофлагли воқеа-ҳодисалардан қару кўрмиз. Ношукримиз. Уримизни ешта совурётганимизни, ВАҚТ номли олтинни ювчиб борётганимизни бепарво кузатамиз.

***

Ҳар қандай кишининг ўз рақибини кўрарга кўзи, отар-та ўқи йўқ. Аммо... мулоҳаза қилиб кўрайлик: биз нега ўз устимиздан рақибларимизнинг ҳукмронлик қилишига

йўл кўйишимиз керак? Эътибор беринг: биз улардан қанча нафратлансак, ғазаблансак, шунча уйқумиз қочиб, қон босими ортиб, асабларимиз қакшаб, соғлигимиз емирилиб, тоштан-туттаннимиздан ажраб бораверамиз. Рақибларимизга айнан бизнинг мана шу ҳолга тушибилишимиз кўла келади. Улар устимиздан мазох қилиб куладилар, чинкам ғолиб биз, деб кўкрак керадилар. Ёлар бизга қанчалар қимматга тушаётганини фаҳмлаясизми?

Бизнинг изтиробларимиз, нафратимиз душманларга ҳеч қандай зарба беролмайди, аммо кечаси-ю кундузи ўзимизни аётор қилиб ташлайди.

"Агар худбин кишилар сиздан ўз мақсадлари йўлида фойдаланишга интиласалар, сиз бундай шахсларни таниндарингиз рўйхатидан бутунлай ўчириб ташланг! Анин вақтда асло улар билан ўчакишманг. Орани очик қилишга, қасос олишга киришар экансиз, ўзингиз учун жулда катта зиён ва ташвиш орттирган бўласиз". Сизнингча, бу сўзларни ким айтган? Машхур донишманд, дедингизми? Саломат бўлинг! Бу сўзлар Милуоки шаҳар полицияси бошқармасининг ахборотномасидан кўчирилди.

Исо алайҳиссалом: "Душманларингизни севишга интилинг ёки етти пуштидан етмиш мартаба нари юринг! деганида нимани назарда тутганикин? Юраги заиф кишилар ўзларини ғазабдан тийишлари лозим. Ғазаб илжава одамни ўлдириши мумкин. Қўлимда Спокен шаҳар полициясининг бошлиғи Жерри Суортаутнинг хати турибди. Унда машхур ресторан эгасининг ҳалокати ҳақидаги тафсилотлар берилган. Ресторан ошпази хўжайинининг пиёласида қаҳва ичиб кўйибди. Бундан беҳад ғазобланган бошлиқ Уильям Фолкабер кўлига тўппонча ушлаган ҳолда ошпази кува бошлаган. Ва... юраги хуруж қилиб, тўсатдан вафот этган. 68 ёшдаги бу одам ўлик ҳолатда ҳам ҳамон тўппончани чангалаб ётарди.

Хўш, хўжайиннинг пиёласида қаҳва ичса, нима бўлинг? Битта пиёла учун одамни отиб ташлаш керакми? Ортти-

ча бойлик ўзини боса олмаган кишиларни қутуртириб юбориши рост, шекилли. Аксинча, бир оғиз оғоҳлангирини кифоя эмасми?

Мен ноўрин ғазабланиш оқибатини ёзар эканман, қолганини ўзингиз мушоҳада қилиб, келишиш сари бир қадам ташланг. Ҳеч ким билан, ҳатто душманнингиз билан ҳам ўчишмаслик лозимлигини яна бир қарра эслатиб ўтаман.

Меда Швецияга иккинчи жаҳон уруши бошланганда қочиб кетган адвокат Георг Ронаннинг бир хати сақланган. Унинг ёзишча, пули бўлса-да, иш топиш лозимлигини ўйлайди. У бир неча тилларда сўзлаша оларди. Ўзинча бирор фирманинг мухбири сифатида иш бошламоқчи бўлади. Шу мақсадда бир неча таниқли фирмаларга иш сўраб ариза юборади. Уруш кетаятгани учунми, кўпчилик фирмалар бундай "мутахассис"га эҳтиёж йўқлигини билдириб жавоб беришди. Бошқа бир фирма эгаси эса Ронанга шундай жавоб йўллаганди: "Афтидан, сиз менинг фирмам нима билан шуғулланишини ҳам билмайсиз. Менинг тасаввуримда тўлроқ туюласиз. Мента ҳеч қандай мухбир керак эмас. Бордию бунга эҳтиёж туғилганида ҳам сизни ишга қабул қилмас эдим. Негаки, шведча илмода саводсиз эканлингиз кўриниб турибди. Хатингиз бошдан-оёқ хатоларга тўла".

Георг Рона бу мактубни ўқир экан, тепа сочи тикка бўлиб, ўзини кўйгани жой топа олмай қолди. "Қаранг-а, илмоқандай бир швед мени швед тилида тўғри ёзолмаслиқда айблаб, масҳара қилипти! Ваҳоланки, шведнинг каттада ҳам бошдан охиригача хатолар тўлиб ётибди. Мен сенга кўрсатиб қўяман ҳали", дея қороз-ручқа тайёрлади. Мақсади - унинг адабини бериб қўйиш! Ёзишга епришган паллада ўйлаиб қолди: "Балки бу одам ҳақдир? Гаронда мен швед тилини билсам-да, у менинг она тилим эмас-ку. Ўзим билмаган нарсга ҳақида хато қилишим табиий. Мен Швециядан иш топишим учун бу тилини илмода яхшироқ ўрганишимга тўғри келади. Ундан кўра

фирма бошлиғига "маслахат"лари учун тапшакур билдирим кулайроқ". Унинг ақл кўзи очилиб, хушёр тордан ва навбатдаги хатини ёзди: "Сиз томонингиздан мен учун кўрсатилган марҳаматингиздан фот миннатдорман. Вақтингиз тизгиз бўлишга қарамай, мен учун оғир меҳнатни зиммангизга олганингиз, фирмангизга мухбир керак бўлмагани ҳолда қимматли маслахатлар берганингиздан фот тасирландим. Чиндан ҳам фирмангиз фаолияти ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга эмасман. Сизга хат ёзишимнинг босси маълумотхонада сиз энг зўр фирма лидерларидан бири эканлигини тушунтиришган эди. Қолаверса, ёзган хатимда грамматик хатоларга йўл қўйганимни ҳам билмовдим. Бу борада жудаям хижолатдам. Энди эса эътибор билан швед тилини ўрганиб, хатоларимни тузатишга киришаман. Сиз менга ўз маликамини ошириш учун тўғри йўл топиб берганингиз босси ана бир қарра тапшакур изҳор қилишга ижозат беринг".

Бир неча кундан сўнг фирма бошлиғидан жавоб хати келди. Унда Рона учрашувга таклиф қилинганди. Учрашди. Танишди. Ишга ҳам қабул қилинди.

Ҳазбони ўчириб, миани совутиб иш тутиш ҳаминша руҳий кўшимни мусаффо сезди. Қадимий ибора мавжуд: "Қим ҳазобланганини билмаса, ўта тентақдир. Аммо қим ҳазобланганини хоҳламаса, у донодир".

***

Мен Канададаги "Жасперовский" миллий паркида антивилик тиббиёт ҳамшираси Эдит Кейвелл шарафига кўйилган ёдгорлик давҳасидати сўзларни ўқиб жуда ҳам тасирланган эдим. Бу аёл ўз ўлимининг мардона кутиб олган ҳамширасидир. Воқеа 12 октябр 1915 йилда бўлган. У Бельгиядаги ўз уйида урушда ярадор бўлган Франция ва Англия аскарларини яшириб даволатан ҳамда парварши қилган. Кейин уларнинг Голландияга қочиб ўтишларига ёрдам-

лашган. Немислар уни душмандарни яширганликда айбон, жиноятчи сифатида отиб ташлашган.

Эдит қамқудлигида унинг камерасига инглиз роҳибиди кириб, ўлим олди тавба-тазарусини қилдиrhoқчи бўлди. Шунда аёл қуйидагиларни айтган: "Мен ватанпарварлик нима эканини билсам-да, бу мендаги ҳамма туйғуларни қамраб ололмайди. Менда ҳеч қимга нисбатан нафрат ва ёмонлик бўлмаслиги керак!"

Орадан 4 йил ўтгач, унинг ҳоки Англияга олиб келиб дафн этилган. Мармар ва бронзага эса аёлнинг юқоридати сўзларини зарб қилишган.

Йитирма бир аср муқаддам Эпиктетнинг айтишича, қим ёмонлик уруғини сепса, табиийки, тақдир барибир бунинг учун тоvon олади. Ҳар қандай инсон ўз жинояти учун қатта жарима тўлашга мажбур. Шу нарсани яхши билиб олган инсон ўзгаларга диозорлик, зулм қилишдан ўзини тийган бўллади. Аввало, ҳар бир киши ўзини ўзи назорат қилган, хатосини аниқлаган бўлиши лозим. Ҳамма нарсани билиш дегани, дeмак, ҳамма нарсани тушуниш дeмакдир. Молюнки, шундай экан, айблалашга ҳам, муҳокама қилишга ҳам имкон қолдирмаслиги керак. Биз умуман душманлик кийфитидан воз кечмас эканмиз, кескинлик деңгизида оёқини таллак кeмaсининг тақдирини кучли довул ва тўлқинлар хавфидан халос бўлoлмайди. Ҳа, биз душмандлар қилган ёвузликни қилмайлик. Аллоҳ бизни ўшалардай яратганига шукроналар айтayлик.

***

Ҳаётда иззатлашаб, мартабатлашаб, фақат ўзининггина ҳақ деб билгувчилар ҳам кўп учрайди. Улар жамоат ва жамият ишларида ўзларини фаол қилиб кўрсатишнинг ўрнига кўйсалар-да, аслида ҳамма-ҳамма нарсатга шахсий манфаатлари нугтан назардан ишга киришадилар. Ваҳоланки, ўзгаларнинг иззат-нафсини, ҳақини рўно қилмай-

дилар. Уларга яхшилик қилиб ҳам кўнглини тополмайсан. Ўзгалардан олган, сўраган кўмакларини тез унутдилар. Бундайлар учун бирор яхшилик қилиш, ҳурмат кўрсатиш тўғрисида бошқаларга буюрди. Худо кўрсатмасин, бундай "жамоатчи" ҳақида бирор танқидий, салбий фикр билдириб қўйсангиз, борми, ўла-ўлгунча сизни бадном қилиб юради.

Шарқнинг қадим донишманди Конфуций минг йиллар муқаддам: "Зиқна, иззатлалаб, майдакаш кишиларининг турган-битгани заҳар", деб айтган экан.

Мен Техасда ана шундай шахс тимсоли билан учрашдим. Танишларим мени у ҳақдаги унча-мунча "малумот"лар билан таъминлаган бўлишса-да, ўзим суҳбатлашини хоҳлаб қолдим. Кўришган заҳотиёқ танишларимнинг башоратлари "ўнг" кела бошлади.

Малдум бўлишча, Рождество (Исо алайҳиссалом туғилган кун) байрами муносабати билан у ўз ходимларига ўн минг доллар ажратиб, ҳар бирига уч юз доллардан пулни мукофот тариқасида берган. Аммо бизнесменнинг бу "саховати" бирор ишчи томонидан эътироф этилмаган. Бошқача ифодаласак, ҳеч ким бир оғиз раҳмат айтмаган. Бундай "нонқўр"лик бошлиқни ғазаблантириб юборган. "Уларга берган ҳар бир центимга ачинаман", дейди жиги-бийрони чиқиб. Тўғри гап, бу одамга раҳмим келди. Негаки, орадан ўн бир ой ўтиб кетган бўлса-да, бошлиқ ҳар кун, ҳар вақт шу ҳақда миннат қилиб жаврагани-жавратан. У одам олтимши ёшларда, Эхтимол, унинг ҳаётда нари борса, яна 20-25 йиллик умри бордир. Ачинарли томони шундаки, бу ёшдаги кишиларнинг кўпчилиги ҳаётнинг аччиқ-чуқлигини кўрган, муайян тажрибага эга, мулоҳазакор кишилар бўлишди. Қаҳрамонимиз фожеси шундаки, у бундай фикр-мулоҳаза, андишалардан йироқ. Биринчидан, эхтимол, бу шахс миллий урф-одат, тантаналарни ўз ходимлари билан камдан-кам нишонлаб келган ёки мутлақо буни ўзинга муно-

сиб кўрмайди. Агар у ҳар бир ходимнинг ўзига хос ишчанлигини рағбатлантириб, корхонадаги унинг ўрнини эътироф этиб, мукофотини (арзимас бўлса ҳам) топишса, қандай манзара пайдо бўларди? Зўр! Йўқ, у одам бундай марҳаматдан узоқ. Балки ходимлар бу пул белгиланган соатдан кўп ишлаган кунларимиз учун тўланган ҳақ, деб қабул қилишгандир. Эхтимол, даромадининг асосий қисми солиққа кетаётгани учун берилган, деб ўйлашгандир. Ёки қаттиққўллиги, иш ҳақининг вақтида бермай, қурумсоқлик қилаётгани учун ҳам у ўз ишчи-ходимлари ўртасида обрў-эътиборини йўқотгандир. Эхтимол, ишчи-ходимлар яхшиликка нисбатан миннатдорчилик билдиришдан узоқ бадахлоқ кишилардир.

Эхтимол, ундай, балки бундай. Мен ҳам бу борада сиздан ортиқ кўп нарса билмайман. Аммо шунинг қатъий биланки, доктор Сэмюэл Жонсон: "Миннатдорчилик - инсондати самимийликнинг олий ифодаси. Сиз уни тарбиясиз, бадахлоқ одамлар орасидан тополмайсиз", деган. Демокриманки, бу одамнинг катта хатоси - қилган эҳсонини миннат даражасига кўтаришдир. Биз ҳаётдаги кишилардан миннатдорчилик кутиб, тамагир ҳолда яшашимиз керакми? Сизга, муҳтарам ўқувчим, саволим бор: ростини айтгинг, бирор кишига яхшилик, ёрдам қилиб, эъзизга ташаккур кутганимизсиз? Балки сиз "Ҳа", дерсиз. Аммо машҳур адвокат, кейинчалик жиноий ишлар бўйича судья бўлган Сэмюэл Лейбовиц 78 нафар жиноятнинг электр курсиди қатл этишдан сақлаб қолган. Айтгинг-чи, улардан нечаси судьяга ташаккур билдирган? Тўппа-тўғри, бирортаси ҳам.

Инжилнинг хаворий Лука хабарида шундай оят бор: "Исо пайғамбар ўн нафар оқариб кетган кишиларни далолайди. Улардан фақат бир кишигина пайғамбарга салоқат кўрсатади, холос. Қолган тўққиз киши лоақал раҳмат айтмай, изсиз кетади". Демак, яхшиликни ўн кишидан бир киши билиши мумкин. Сизга яна савол бери-

шимга изн беринг: нима учун мен, сиз ва техаслик биз-
несмен одамларга арзимас яхшилик қилиб, уни миннат
қилимиз? Ваҳоланки, Исо алайҳиссаломнинг ҳиммати ва
хизмати олдида бизники сариқ чақата ҳам арзимайди!
Яна бу пулга тааллуқли бўлгандаги манзарани тасаввур
қила оласизми?

Чарлз Швабнинг кассири банк пули билан меҳнат бир-
жасида чайқовчилик қилаётганда қўлга тушган. Унинг
қамалиб кетмаслиги учун Чарлз ўз ҳамёнидан сарф қилиб,
уни қутқариб олган. Кассир унга раҳмат айтганидми?
Ҳа, деган. Аммо кейинроқ у ўз ҳалоскорига шундай тух-
малар уюштирдик, асти қўйверасиз.

* * *

Борди-ю сиз қариндошларингиздан бирига миллион
доллар қолдириб, ундан миннатдорчилик кутган бўлар-
мидингиз? Эндрю Карнеги худди шундай қилган. У ўз
қариндошига бир миллион доллар қолдирган. Эндрю
Карнеги мўъжиза рўй бериб қабридан чиқиб, қариндо-
шининг қилиғини кўрганда, борми, донг қотиб қоларди.
Ўши мерос олган қариндоши уни тўхтовсиз даъватлар-
ди. Сабаби қария Эндрю хайрия жамғармаларига 365
миллион доллар ўтказгани ҳолда қариндошига бир мил-
лион доллар қолдирган, холос.

Ҳар бир хусусият инсоннинг ўз табиатидан келиб чи-
қади. Агар биз инсонларга беравас, самимий кўмак бе-
риб, дарди билан дардлаша оласак, меҳрибонлигимиз бе-
миннат бўлса, келажатимиздаги мева ҳам, шубҳасиз, эзу
бўлади. Бундай яқин муносабатлар сабабли кимдир та-
шаккур изҳор қилса, ажабланмаймиз. Аммо раҳмат ай-
тиш табиий равишда кўпчиликнинг ёдидан кўтарилмас.
Мен Нью-Йоркда ёлғиз яшайдиган бир аёлни билар-
ман. Ўзи эса ҳамisha танҳоллигидан нолийди. Қариндош-
лари ва яқинларидан бирортаси ҳам унинг дийдорини

қўришни истамайди. Агар сиз ундан ҳол сўрагудек
бўлсангиз, соатлаб қуйидагиларни жаврашдан толмай-
диз: "Мен болалигимдан ҳамма укаларимни ўзим ювиб-
тариб воёга етказганман. Касал бўлиб ётганларида ўзим
қараб, ҳатто дори-дармонлар тайёрлаганман. Жиянда-
рим яхши ўқисин, деб кўпглаб совға ва пул берардим.
Ҳатто ўз уйимда уларни япашга таклиф қилганман..."

Хўш, энди аёл кексаяиб, ёлғиз қолгандаги манзара қан-
дай? Қариндошлари унинг ҳолидан хабар олишадими?
Ҳа, унингга келиб туришди. Лекин тез-тез келиб туриш-
га безиллаб қолган. Сабаби юқорида эслатганимиз тана,
маломатлар такрор-такрор айтилиб, хунибйрон қилиб
юборади. Хабар олишмаса ҳам, бир баю. Уларга даъдага
қилади. Оёзига дуя келган сўзларни қайтармайди. Унинг
наздида барча яқинлари яхшиликни билмайдиган кўна-
мактардир. Унинг қаршисида барча қариндошлари бурч-
ли. Унинг тез-тез юрак, асаб касалликлари хуруж қилиб
туради. Бунинг сабаблари равшан. Аёл ўзи учун миннат-
дорчиликни, самимийликни изламапти, аксинча, талаб
қилипти! Шу фельд-атворига яраша ҳануз турмушта ҳам
чирмаган. У ўзига нисбатан меҳр-оқибат кўрсатишларини
талаб қилмасдан яқинларига муносабатини юмшатишни,
уларга самимий меҳрибонлиқни беравас кўрсатишни, фи-
донийликни бошласа, олам гулистон!

Қариндошларидан оқибат кўрмаган бундай ёлғиз аёл-
лар беҳисоб. Улар ҳаммага суюмди, зътиборли бўлиш-
ни хоҳлайдилар. Бунинг учун эса... Келинг, бу ёғини
ўзингиз мулоҳаза қилинг.

Ким нима эжа, ўшани олади. Менинг ота-онам нафақат
фаришталарига, ўзгаларга ҳам кўмак беришни, шифқатли
бўлишни бахт, қувонч деб билишарди. Биз ўртача ҳолда
инилишимизга қарамай, кишиларга кўмак беришни бурч да-
рижасида англардик. Етимлар уйига, қашшоқларга, турли
кифрия жамоаларига баҳоли қудрат ёрдамлашардик. Эва-
нти бирор табрик-ташаккур хати ҳам кутмасдик.

Мен оиладан узоқда ўқиб, ишлаб юрган кезларимда турли байрам муносабати билан ота-онамга банк чеки юборардим. Бу пулга ўзалари учун ёқимли бўлган харидлар қилишларини сўрардим. Қачонки, уйга қайтсам, отаммента "Юборган пулинг вақтида келди, фалончи-фалончилар жуда қўйналиб кетишибди. Уларга озиқ-овқат, кийим-кечак, қишга кўмир олиб беришга тўғри келди", дерди бегараз. Бу беминнат эди.

"Ақли расо инсон, - дея ёзди Аристотел ҳақим, - ўзгаларга бегараз қувонч бахш этиш билан шодланади. У бошқаларга хайрихоҳлик кўрсатаётиб, ўзи учун миннатдорчилик билдиришларидан хижолат чекади. Олий тўйғули кишилар ҳаминша яхшиликни раво кўрадилар".

***

Ота-оналар минг йиллар давомида қайсар ва оқибатсиз фарзандларидан нолиб келадилар. Ҳатто Шекспирнинг Қирил Лири ҳам:

- Фарзандингнинг беоқибатлиги

Чаққан илон оғриғидан оғир, - деб фарёд уради.

Болаларда ўзимиз меҳр-оқибат туйғусини шакллантира олмаган бўлсак, уларда не туноҳ?

Оқибатсизлик гўё ёввойи ўтга ўхшайди.

Оқибат эса бамисоли атиргул. Уни авайлаш, парвариш қилиш лозим.

Фарзандларимиз биздан миннатдор эмас экан, айбони кимга юклайлик? Ўзимиз бошқаларга меҳр бахш этмаган бўлсак, бошқалардан уни кутишга ёки талаб қилишга ҳақлимизми?

Мен ўз меҳр-муҳаббати қадр топмаган чикаголик бир киши билан танишдим. У карообка (кути) фабрикасида ҳафтасига 40 доллар маошга ишларди. Ёлғиз яшовчи бу инсон икки фарзандли бева аёлга уйланади. Оила-ни бошқариш, боқиш, болаларни тарбиялаш ва ўқи-

тиш масъулиятини ўз зиммасига олган ҳолда, тўрт йил ҳеч қандай шикоятсиз, тинч ҳаёт кечирди.

Бунинг учун оиладагилардан биронтаси раҳмат дегани йўқ. Хотини эса эрининг барча гамхўрликларини унинг бурчи деб билди. Болалар ҳам онасидан ибрат олган ҳолда воқта ета бошладилар. Бунинг учун болалар айборми? Сўзсиз айбдор. Аммо она икки хўса айбдордир. Унинг эрита миннатдорчилик билдириши ёш ва гузал қадли-қоматига, шайнига гўё ярашмасди. Болалари ҳам ҳаётда кимнингдир олдига бурчли бўлиб қолишини ис-тамасди. Гўё бутун дунё улар олдига қарздордек эди. Мана шундай худбинлик аёлда оқилона, инсофли бўлиш туйғусини уйғота олмади. У кўпчилик аёлларнинг "Сенга тетиб нима кўрдим?" қабилидаги ўжар шиорларини қаттиқ тутди. Аксинча, у: "Болаларим, отангиз тарчанд ўғай бўлса ҳам, ҳақиқий олижаноб инсон! У оиламизни оёққа турғазишда жонбозлик қилди. Сизларнинг бошингизни силаб, ўқснмай парвариш қилди. Маълумот олинингизга гамхўрлик қилиб, катта пул эвазига ўқитди. Ундан фахрлансангиз арзийди!" дея улкан ҳамжиҳатлик инқилибини яратиши мумкин эди.

"Қуш уясида кўрганни қилади", дегандаридек, бола-ларимиз биз нима қилсак, ўшани такрорлайди.

Менинг Виола холам юмшоқ кўнгил, саҳий ва меҳрибон аёл эди. Фарзандларини жону дили билан парвариш-илди. Ўзининг ва эрининг онасини қаритан чоғларида ўз бегарига олиб, уларга беминнат хизмат қилди. Оилада олти бола ва икки онаси намунали турмуш тарзини яратган эди-лар. Тўғри, бу хонадонда ҳам унча-мунча таллар ўтиб тур-тин, аммо улар осойишталикни оғирлаштириб юборадиган, инфоноиятти оғиритирадиган ҳолатлардан сақлангандлар.

Ҳозир йигирма йилдан ўтди. Виола холам ёлғиз, бева қолган. Фарзандлари оилали бўлиб, турли жойларда ис-тиқомат қилишади. Болалари ва набиралари Виола хо-ламни ҳар даҳза сабрсизлик билан кутадилар. Ўзалари

Билан кўпроқ бирга бўлишга интиладилар. У билан ҳар нафас жон-жон деб суҳбатлашгилари келди. Самимий бу икким ҳамма-ҳамманинг кайфиятини кўтарди. Виода холамнинг ҳар бир ташири бўлди, келин-куёвлари, набиралари учун чинакам байрам тусини олди. Ҳамма ардоқлайди. Нега? Бир вақтлар бу аёл куч-куватни борида улар учун бутун меҳр-муҳаббатни беришган экан, бутун қариган чоғида болалар муҳаббати ҳам бир жавоб тарзида қайтиши табиийдир.

Мен бир вақтлар Қўшма Штатларнинг шёда денгизчиларига кўмондонлик қилган генерал-майор Смедли Батлер билан суҳбатлашиб қолдим. У ёшлтидан машҳур бўлишга интилан. Аммо танқид ва мазак қилишларига асло чидай олмаган. 35 йиллик ҳарбий фаолиятида унга тақалмаган айб ва лақаб қолмаган. "Мени дум ва илон деб аташарди. Инглиз тилидаги барча ҳақоратлар билан "сийлашарди". Дастлаб бундай муносабат жигимга қаттиқ тегарди. Бора-бора кўникдим. Ҳозир эса кимдир устимдан кулса, ҳақорат қилса ёки ғийбат қилганларини эшитсам, калламни қайриб ҳам қарамайман. Мен ўзимни ўша ахлоқсиз шахслар билан тенг кўришни истамай қолдим. Мен араз ва тиналарни кўнгилimgа олавериб, ҳеч қачон яхшилик топмадим".

Мен собиқ кўмондоннинг бу сўзларини эшитиб, ўз бошимдан ўтган воқеа ёдимга тушди. Кўп йиллар аввал Нью-Йоркда чиқадиган "Сан" газетаси мухбири менинг ўқув машғулотларимни кузатган бўлиб, ўзим ва ишим тўғрисида бўлмағур уйдирмаларни эътон қилибди. Мақолани ўқирканман, нафсониятимга қаттиқ таъсир қилди. Бунини шахсимга ва шайнимга нисбатан ҳақорат тарзида қабул қилдим. Шу заҳотиёқ газетанинг ижрочи директори Жил Хожеста кўнгирик қилиб, муҳбир мен тўғримида ҳеч қандай асосга эга бўлмаган ҳолда бўхтон ёганини билдирдим. Мен мақола муаллифи ва таҳририятни қасддан қилинган жиноят даражасида фош этишга қарор қилдим.

Ҳозир эса бу ҳаракатларимдан хижолат чекаман. Негаки, бу газетанинг сотиб олгандарнинг ярми, эҳтимол, мақолани ўқимайдилар. Кимдир ҳазил тарикасида қабул қилгандир. Яна биров "Ажаб бўпти!" қабилида намойишкорона хурсанд бўлгандир. Бир неча ҳафтадан сўнг эса бу одамлар ҳамма нарсани унутадилар.

Энгилкида одамлар сизу мен тўғримида мутлақо ўйла-масликларини тушуниб турибман. Улар бизнинг фам-ташвишларимиздан асло азият тортмайдилар. Улар ўзи билан ўзи овора. Нонушта пайтида ҳам, тушликда ҳам, кечки овқатда ҳам фақат ўзларини ўйлашади. Сизнинг ва менинг ўлимим ҳақидаги хабардан кўра минг бора ўзининг оғриб турган бошига даво ишташ билан машғул.

Демоҳиманки, энг яқин дўстларингиздан бири устингиздан кулса, бўхтон ёки ғийбат қилса, алдаса, курагингиз ўртасига пичоқ урса, асло ғазабланманг. Эсланг, Исо алайҳиссаломнинг энг яқин асҳоблари - ўн икки ҳаво-рийдан бири уни душмандларига тутиб берган. Унинг бошинга кулфат тушган пайтда сўроқда қолган ўн бир нафари ҳам "Биз уни мутлақо танимаймиз, ҳеч қачон у билан бирга бўлмаганимиз", деб пайғамбардан тонгандилар, хиёнат қилгандилар. Шундай экан, ёлгончи, аблаҳ ва мунофиқ, хиёнаткор "дўст"лар билан ғайри мусобақата қилишиш нодонлиқдан бошқа нарса эмас.

Бу билан танқидга, одамларнинг нохуш хатти-ҳаракатларига мутлақо эътибор берманг, дейишдан йироқман. Фақат фикр-мулоҳаза қилиб кўринг. Ўзини танқидга, асосли камчилиқка эътирофли бўлиш - ўзини билган кишига бу ҳам ғалаба билан тенг. Аммо юқоридаги каби шахсларга дуч келганда, энг яхшиси, улар билан муносабатни унатиш. Ўзингизни эркин ва бардам тутинг. Бошингизни биланди кўтариб юринг!

Авраам Линколн ўз танқидчилари ҳақида шундай деган: "Агар ҳамма маломат-хужумларга жавоб қайтариш билан машғул бўлсам, унда зиммамдаги вазифалар

нинг биронтасини ҳам бажаролмасдим. Мен ҳар бир нарсанинг ниҳоясига, оқибатига аҳамият бераман. Борди-ю оқибати хайрли тугаса, мен учун кўрсатилган қарингикиларнинг ҳаммаси беҳуда бўлиб чиқади. Агар мағлубият кутаётгани аниқ бўлса, қанчалар ҳақ бўлса-да, ўнга фаришта ҳам мени кутқаролмайдди”.

* * *

*Барча турдаги касалликлардан соғайишни, янгида кўнжам бўлишни, яшаришни хоҳайсизми? 5 минг йиллик тарихга эга ХИТОЙ табибати ҳам ёрдам беришига тайёр.

*Сунни, ҳавони, мева-чеваю сабзавотларни, терининг жидмики нуқсонларини (ҳар хил доғлар, ҳузну-зарлар, ҳидлар...), ҳатто эъти маҳсулотларини тозалатайдиган, яъни ҳалма ердаги инфекцияни йўқ қиладиган, кингирод билан бойитиб берадиган, ҳар қандай жисмини дезинфекцияловчи хусусиятга эга озонотопор аппаратикерами?...

*Турли хасталикларни (ҳатто қандли диабет, рақ кабиларни ҳам) илдири билан йўқотувчи, ҳаётда йўлини йўқотган одамга йўл кўрсатувчи, қарздорларга ёрдам берувчи, ёшлик, хушқайфият ва соғлиқ улашувчи, шунча нарсани тонган киши бошқаларга ҳам бу борада маълумот берса, унга пул тўлагувчи, ҳар қандай муаммони ҳал этишда имконият яратувчи жой билан алоқа қилишни истайсизми?..

Марҳамат, +99897 7857581 ва +99897 7463624 рақамларига кўнжироқ қилинг. Каттами-кичикми, эркакми-айёлми, бойми-камбағилми, шилими-ишсизми, мансабдорми-оддийми - ким бўлмасин, бемалол муросатат этинг! Биз ҳар бирингизга ёрдам берамиз...

МУНДАРИЖА:

Муқаддима	3
Д.Карнеги ҳақида Америка наприйёти	4
Машҳурликнинг қисқа йўли	7
Мундарижа	59

Дейл Карнеги

ИҚРОРЛИК - МАЎЛҶУБИЯТ ЭМАС

Тошкент - 2009

Бош муҳаррир: Нодир Норматов
Муҳаррир: Зухра Ҳамдамова
Техник муҳаррир: Икболой Холдорова

Тершиш берилиши: 15.07.09. Босишга рухсат этилиши: 27.07.09. Ҳажми:
84х108/32. 3,75 б/т. Адади: 1000. Баҳоси келишилган нархда.

Нашириёт манзили:
Тошкент шаҳри, 100029, Мустақиллик майдони, 2-уй.
“AL-FABA SERVICE” МЧЖ босмахонасида босилди.
Тошкент шаҳри, Бунёдкор кўчаси, 23-А уй.